

**De aantrekkingskracht van de
Messiaanse beweging in Nederland
op niet-Joodse christenen**

© Neeltje Bremmer en Hadassa Stehouwer, Ede 2018

Afstudeerscriptie voor de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk, Christelijke Hogeschool Ede

In opdracht van: Stichting Israël en de Bijbel

Contactpersoon: Pieter Siebesma

Afstudeerbegeleider: Mart-Jan Paul

Eerste beoordelaar: Hanneke de Pater

Tweede beoordelaar: Teus van de Lagemaat

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeeronderzoek 'De aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging in Nederland op niet-Joodse christenen'. Dit afstudeeronderzoek is tot stand gekomen in het kader van ons afstuderen bij de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Christelijke Hogeschool Ede.

In het tweede jaar van de studie volgden we het vak 'Kerk en Israël'. Het onderwerp Israël liet ons niet los. Onze reis naar Israël in het najaar van 2017 heeft hieraan ook bijgedragen.

Een aantal maanden geleden bracht Pieter Siebesma ons in contact met *Stichting Israël en de Bijbel*. De leden ervan verspreiden wereldwijd Bijbels onder het Joodse volk. Vanuit deze contacten ontstond de vraag naar de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging in Nederland. De Messiaanse beweging groeit sterk, zowel in het buiten- als binnenland. In Nederland is weinig literatuur beschikbaar over dit onderwerp. Dat heeft ons ertoe aangezet om onderzoek te doen naar deze beweging.

Nu we dit voorwoord schrijven ligt het proces van afstuderen bijna achter ons. We hebben met veel interesse en plezier aan dit onderzoek gewerkt.

Na een aantal maanden van intensief samenwerken kijken we tevreden terug. We vulden elkaar in veel opzichten aan. De gesprekken met de respondenten hebben ons geboeid. In veel gevallen hebben we gedeeltes van levensverhalen mogen horen en over onderwerpen gesproken die hen na aan het hart liggen. We willen de respondenten dan ook bedanken voor de tijd en openheid om antwoord te geven op onze vragen.

We willen onze begeleider vanuit school, Mart-Jan Paul hartelijk bedanken. Zijn weloverwogen en doordachte feedback hebben we gewaardeerd, niet alleen tijdens dit proces maar door de afgelopen jaren heen. Zijn kennis en begeleiding heeft ons vaak versteld doen staan.

We willen Pieter Siebesma bedanken voor de tijd en energie die hij gestoken heeft in het doorlezen van ons afstudeeronderzoek. Dat hij nog maar recent met pensioen is was voor ons een bijkomend voordeel. Hij was vanuit *Stichting Israël en de Bijbel* onze contactpersoon.

We willen alle mensen bedanken die ons aan verdere ideeën of literatuur hebben geholpen.

Aan het eind van dit proces en de vier jaren studie danken we God voor Zijn kracht en nabijheid. We hebben ons vaak dankbaar gevoeld dat we voor onze studie en met dit onderzoek in Gods woord mochten verdiepen. We hopen dat dit onderzoek tot Zijn eer mag zijn.

Neeltje Bremmer
Hadassa Stehouwer
Ede, mei 2018

Samenvatting

Dit afstudeeronderzoek richt zich op de Messiaanse beweging in Nederland. Ze is in de afgelopen dertig jaar uitgegroeid tot een beweging die bestaat uit grofweg 60 (huis)gemeenten. Deze gemeenten worden voornamelijk bezocht door niet-Joodse christenen. Ze hebben het verlangen terug te gaan naar de Joodse wortels van het christendom. Ze hebben de gevestigde kerken verlaten en hebben zich bij de Messiaanse beweging aangesloten. In dit onderzoek willen we erachter komen wat de aantrekkingskracht is van de Messiaanse beweging in Nederland op niet-Joodse christenen.

Voor dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van literatuuronderzoek. Daarnaast hebben we interviews gehouden met betrokkenen bij de Messiaanse beweging. We hebben onderzocht hoe de Messiaanse beweging in Nederland is ontstaan en hoe ze er tegenwoordig uitziet. Daarnaast hebben we naar bijbels-theologische en kerkhistorische aspecten gekeken die van belang zijn bij het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. Vervolgens hebben we aan de hand van de interviews gekeken naar de visie(s) van niet-Joodse christenen binnen de Messiaanse beweging op het houden van Oudtestamentische voorschriften. Ook hebben we gezocht naar verschillende factoren die hen naar de Messiaanse beweging hebben geleid.

Uit het onderzoek is gebleken dat de Messiaanse beweging aansluit bij de zoektocht die mensen gaan naar de Joodse wortels van het christelijk geloof. Er zijn verschillende factoren aan te wijzen die vragen oproepen, waardoor mensen zelf op onderzoek uitgaan. Daarnaast zijn er verschillende factoren die ervoor zorgen dat mensen vervreemden van hun eigen achtergrond. De Messiaanse beweging is passend in deze tijd en geeft antwoord op de vragen die mensen hebben. Binnen de beweging kunnen mensen herkenning vinden voor de zoektocht die ze gaan.

Inhoudsopgave

DE AANTREKKINGSKRACHT VAN DE MESSIAANSE BEWEGING IN NEDERLAND OP NIET-JOODSE CHRISTENEN	1
VOORWOORD	3
SAMENVATTING	4
INHOUDSOPGAVE	5
1. INLEIDING	7
1.1 Aanleiding	8
1.2 Vraagstelling	8
1.3 Doelstelling	8
1.4 Afbakening	9
1.5 Kernbegrippen	9
1.6 Relevantie onderzoek	11
1.7 Methode van onderzoek	11
2. WAT IS DE MESSIAANSE BEWEGING IN NEDERLAND?	12
Inleiding	13
2.1 Definitie Messiaanse beweging	13
2.2 De geschiedenis van de Messiaanse beweging	13
2.3 De geschiedenis van de Messiaanse beweging in Nederland	15
2.4 De Messiaanse beweging in Nederland tegenwoordig	17
Conclusie	21
3. WELKE BIJBELS-THEOLOGISCHE EN KERKHISTORISCHE ASPECTEN ZIJN VAN BELANG BIJ HET HOUDEN VAN OUDTESTAMENTISCHE VOORSCHRIFTEN DOOR NIET-JOODSE CHRISTENEN?	23
Inleiding	24
3.1 De vergadering in Handelingen 15	24
3.2 Paulus' omgang met de Thora	26
3.3 Paulus' omgang met de sabbat en Joodse feesten	27
3.4 De zondag in de kerkgeschiedenis	28
Conclusie	31
4. HOE KIJKEN NIET-JOODSE CHRISTENEN BINNEN DE MESSIAANSE BEWEGING IN NEDERLAND AAN TEGEN HET HOUDEN VAN OUDTESTAMENTISCHE VOORSCHRIFTEN?	33
Inleiding	34
4.1 Visie op de Bijbel	34
4.2 Het ontstaan van vervangingstheologie in de kerkgeschiedenis	34
4.3 Visie op de sabbat en de zondag	36
4.4 Visie op de wet	37
4.5 Verschil Jood en niet-Jood	38
4.6 Specifieke onderwerpen m.b.t. het houden van Oudtestamentische voorschriften	39

Conclusie	40
5. WELKE FACTOREN ZIJN BELANGRIJK VOOR NIET-JOODSE CHRISTENEN OM ZICH AAN TE SLUITEN BIJ DE MESSIAANSE BEWEGING?	42
<i>Inleiding</i>	43
5.1 Zoektocht naar de Joodse wortels van het christelijk geloof	43
5.2 Manier van Bijbellezen	44
5.3 Sabbat	45
5.4 Openbaringen	45
5.6 Vervreemding van de kerk	46
5.7 Passend in deze tijd	47
5.8 Herkenning binnen de Messiaanse beweging	47
5.9 Weerstand	48
Conclusie	48
6. CONCLUSIE	49
7. DISCUSSIE EN EVALUATIE	51
7.1 Discussie	52
7.2 Aanbevelingen	57
7.3 Evaluatie	59
BIBLIOGRAFIE	62

De bijlagen zijn meegestuurd in een apart document, om als naslagwerk gebruikt te worden.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Stichting Israël en de Bijbel zet zich in voor Bijbelverspreiding onder Joden over heel de wereld. Op deze manier willen ze de Bijbel, oorspronkelijk een Joods boek, teruggeven aan het Joodse volk. In hun werk komen ze in aanraking met Joden, maar ook met niet-Joodse mensen die zich betrokken voelen op het Joodse volk en op het land Israël. Zo ook met mensen die onderdeel zijn van de Messiaanse beweging.

De Messiaanse beweging in Nederland bestaat uit allerlei Messiaanse gemeenten. In deze gemeenten is er grote aandacht voor de Joodse wortels van het (christelijk) geloof. Deze aandacht is te zien in de manier van samenkomen en het beleven van het geloof. Veel aspecten hiervan kunnen worden teruggevoerd op de visie(s) van deze beweging op de vervulling van de wet door Christus en het houden van Oudtestamentische voorschriften door (Joodse en niet-Joodse) christenen. In Nederland is er de laatste 25 jaar een toename van deze gemeenten te ontdekken. Deze gemeenten bestaan voornamelijk uit niet-Joodse christenen.

Stichting Israël en de Bijbel zou graag meer willen weten over de redenen van deze toename. Wat zijn redenen voor niet-Joodse christenen om onderdeel van deze gemeenten te worden? Hoe zijn deze gelovigen in Messiaanse gemeenten terecht gekomen? Wat is de aantrekkingskracht van deze Messiaanse gemeenten? Welke theologische keuzes liggen hieraan ten grondslag?

1.2 Vraagstelling

In dit onderzoek willen we ons vooral richten op niet-Joodse gelovigen binnen de Messiaanse beweging. We zijn gekomen tot de volgende hoofdvraag:

Wat is de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging in Nederland op niet-Joodse christenen?

Om deze hoofdvraag te kunnen beantwoorden, hebben we de volgende deelvragen geformuleerd:

1. Wat is de Messiaanse beweging in Nederland?
2. Welke bijbels-theologische en kerkhistorische aspecten zijn van belang bij het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen?
3. Hoe kijken niet-Joodse christenen binnen de Messiaanse beweging in Nederland aan tegen het houden van Oudtestamentische voorschriften?
4. Welke factoren zijn belangrijk voor niet-Joodse christenen zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging?

We zullen het onderzoek afsluiten met een conclusie, waarin we antwoord zullen geven op de hoofdvraag.

1.3 Doelstelling

Met de resultaten van dit onderzoek willen we inzicht geven in het ontstaan en de ontwikkelingen van de Messiaanse beweging. Daarnaast willen we meer inzicht geven in hoe de Messiaanse beweging er vandaag de dag in Nederland uit ziet. Als laatste willen we inzicht geven in factoren die te maken hebben met de groei van deze beweging.

Er bestaat geen literatuur over de Messiaanse beweging in Nederland. Met dit onderzoek hopen we een eerste opzet hiervoor te geven. Daarnaast willen we naar aanleiding van dit onderzoek een voorstel doen voor verder onderzoek.

1.4 Afbakening

De hoofd- en deelvragen van het onderzoek vragen om afbakening. We noemen hieronder wat we in dit onderzoek wel en niet zullen onderzoeken. Vervolgens zullen we in het volgende punt de kernbegrippen toelichten die in het onderzoek naar voren komen. De afbakening van de deelvragen zal per deelvraag te lezen zijn.

De Messiaanse beweging in Nederland (hoofdvraag)

In dit onderzoek ligt de focus op de Messiaanse beweging in Nederland. In Nederland is weinig tot geen literatuur beschikbaar over de Messiaanse beweging. Over de Messiaanse beweging wereldwijd is wel veel literatuur geschreven. De Messiaanse beweging in Nederland verschilt van de wereldwijde Messiaanse beweging. De beweging in Nederland is klein en bestaat grotendeels uit niet-Joden. Recente cijfers hierover bestaan niet. Daarom is buitenlandse literatuur niet van toepassing op de Nederlandse beweging. Ons onderzoek zal een eerste aanzet geven voor de literatuur van de Messiaanse beweging in Nederland.

Onder de Messiaanse beweging verstaan we elke (Joods) Messiaanse gemeente die in Nederland samenkomt op sabbat. Het kan in de praktijk ook gaan om kleine huisgemeenten. In deelvraag 1 beantwoorden we de vraag: *wat is de Messiaanse beweging in Nederland?*

Zevende-dags Adventisten en Zevendedags Baptisten

De Messiaanse beweging is niet de enige beweging die op zaterdag (sabbat) bij elkaar komt. Ook de Zevende-dags Adventisten en Zevendedags Baptisten doen dit al langere tijd.

De Nederlandse Adventkerk richt zich op drie kernwaarden: optimisme, dienstbaarheid en levenskwaliteit (Wat wij geloven). Dit protestants kerkgenootschap leeft met de Bijbel als leidraad en komt samen op zaterdag.

De Zevendedags Baptisten vormen wereldwijd een kleinere groep. De overeenkomst met de hierboven beschreven groep is dat ze samenkomen op zaterdag. Daarnaast is de volwassen-doop een belangrijk speerpunt. De vrijheid van het geweten onder de leiding van de Heilige Geest is een essentieel onderdeel van het geloof (Statements of Belief).

In dit onderzoek hebben we ervoor gekozen om ons te richten op de Messiaanse beweging en niet op de Zevende-dags Adventisten of de Zevendedags Baptisten.

1.5 Kernbegrippen

Jezus of Jeshua

De naam Jezus of Jeshua wordt door de respondenten wisselend gebruikt. Sommige respondenten geven de voorkeur aan de naam Jezus, anderen aan Jeshua. De naam Jeshua wordt op verschillende manieren geschreven: Jeshua, Jesjoea of Yeshua. We zullen in dit onderzoeksrapport de voorkeur geven aan de naam Jezus. Dit omdat deze naam veelvuldig gebruikt wordt, in Nederland maar ook daarbuiten. We willen daarmee de ruimte laten aan de respondenten en gebruiken soms de benaming Jeshua.

Niet-Joodse christenen

In dit onderzoek maken we onderscheid tussen Joodse en niet-Joodse gelovigen in Jezus. Joodse gelovigen in Jezus horen etnisch gezien tot het Joodse volk (Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 3). Dit veronderstelt dat niet-Joodse gelovigen etnisch gezien niet tot het Joodse volk behoren. Daarbij is het belangrijk te benoemen dat het doen en laten van Joodse en niet-Joodse gelovigen hetzelfde kan zijn. Toch blijft er etnisch gezien een verschil.

Daarnaast hebben we gekozen voor de term christen. Het christenzijn wordt verbonden aan de naam van Christus. We beseffen dat deze benaming gevoelig kan liggen bij de doelgroep. Toch houden we vast aan de benaming christen omdat het, volgens ons, het beste de lading dekt. Het kan zijn dat deze benaming zorgt voor afweer of onbegrip. Dat kan tegelijkertijd ook zorgen voor een opening in het gesprek om over dit begrip verder te praten met de respondenten.

In de interviews en literatuur wordt verschillend gebruik gemaakt van: gelovigen uit de heidenen, heidense gelovigen, gelovigen in Jezus, niet-Joodse christenen, Messiaanse christenen etc. Daarmee gaat het steeds over dezelfde groep mensen.

Oudtestamentische voorschriften

In ons onderzoek gebruiken we regelmatig de term *Oudtestamentische voorschriften*. We zijn ons ervan bewust dat het gebruiken van deze term problematisch is. Oudtestamentisch voorschriften kan namelijk verschillende dingen betekenen. Ten eerste kunnen de voorschriften die in het Oude Testament beschreven staan bedoeld worden. Ten tweede kan de interpretatie van deze voorschriften in de tijd van Jezus en de apostelen bedoeld worden. Deze interpretatie wijkt af van wat er in het Oude Testament staat. Als laatste kan ook de uitleg van de voorschriften door het jodendom in deze tijd bedoeld worden. Deze drie punten verschillen van elkaar.

We hebben er ondanks deze verschillende betekenissen voor gekozen om in dit onderzoek de term *Oudtestamentische voorschriften* wel te gebruiken. Als we van deze term gebruikmaken, zullen we hiermee de interpretatie van de Oudtestamentische voorschriften in de tijd van Jezus en de apostelen bedoelen. We hebben hiervoor gekozen, omdat dit in de meeste gevallen de voorschriften zijn waar de respondenten naar terug willen. Als we de term gebruiken, maar een van de andere betekenissen bedoelen, zullen we dit erbij vermelden.

Oudtestamentische, Joodse en christelijke feesten

We hebben in dit onderzoek gekozen om onderscheid te maken tussen *Oudtestamentische feesten* en *Joodse feesten*. Met Oudtestamentische feesten bedoelen we de feesten die in het Oude Testament (Lev. 23) beschreven staan. Met *Joodse feesten* bedoelen we de feesten die door Joden worden gevierd op basis van het Oude Testament of de mondelinge traditie. Daarnaast maken we ook onderscheid met *christelijke feesten*. Dit zijn de feesten die door christenen worden gevierd, zoals het kerst- en paasfeest.

Sabbat

Met de sabbat spreken we over de dag die we tegenwoordig zaterdag noemen. De sabbat begint op vrijdagavond voor zonsondergang en eindigt op zaterdagavond na zonsondergang. Sommige respondenten en auteurs geven de voorkeur aan het woord sjabbat of shabbat, en

schrijven dit soms met hoofdletter. Wij maken gebruik van het woord sabbat omdat dit het Nederlandse begrip is van de Joodse/Bijbelse rustdag.

1.6 Relevantie onderzoek

In Nederland is niet eerder onderzoek gedaan naar de Messiaanse beweging. Er is dan ook geen literatuur beschikbaar die de Messiaanse beweging in Nederland in kaart brengt. Met dit onderzoek willen we een eerste aanzet geven om de Messiaanse beweging in Nederland in kaart te brengen. In toenemende mate is er belangstelling voor de Joodse wortels van het christelijk geloof. Na de oprichting van de eerste Joodse Messiasbelijdende gemeente in Amsterdam (1991) zijn er naar schatting vijftig (Joods) Messiaanse gemeenten in Nederland ontstaan die op sabbat bijeenkomen. Tientallen christenen hebben in de afgelopen jaren de kerk verlaten om zich aan te sluiten bij een Messiaanse gemeente. In ons onderzoek zoeken we antwoord op de vraag wat de aantrekkingskracht is van de Messiaanse gemeenten in Nederland op niet-Joodse christenen. Binnen en buiten de Messiaanse beweging zijn er individuen die zich ook bezighouden met deze vraag (CIP).

Dit onderzoek sluit aan bij de CHE-kennisagenda Voorganger – Leer en leven. De aantrekkingskracht van Messiaanse gemeenten op niet-Joodse christenen heeft te maken met de identiteit van gelovigen. Het gaat over de vraag wat de doelgroep aantrekt in de Messiaanse beweging en hoe zij Gods Woord lezen en interpreteren.

Stichting Israël en de Bijbel kan de resultaten van dit onderzoek gebruiken voor het verspreiden van informatie over de Messiaanse beweging in Nederland. Ook is dit onderzoek bruikbaar voor de Messiaanse beweging in Nederland. Ook zij hebben met de resultaten van dit onderzoek beter zicht op hun eigen beweging.

1.7 Methode van onderzoek

Om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag, hebben we zowel literatuuronderzoek gedaan als interviews afgenomen onder betrokkenen bij de Messiaanse beweging. Als eerste kennismaking hebben we literatuur gelezen die door de groep zelf is uitgegeven. Daarnaast hebben we literatuur gelezen om ons te verdiepen in het ontstaan van de beweging en in bijbels-theologische aspecten van Oudtestamentische voorschriften.

We hebben tien interviews gehouden met verschillende mensen die betrokken zijn bij de Messiaanse beweging in Nederland. We hebben ervoor gekozen om met mensen uit de volle breedte van de beweging te spreken om op deze manier een zo realistisch mogelijk beeld van de beweging te kunnen beschrijven.

Daarnaast hebben we twee diensten op de sabbat bezocht in verschillende gemeenten om zo met de beweging kennis te maken.

2. Wat is de Messiaanse beweging in Nederland?

Inleiding

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden, zullen we ten eerste moeten benoemen wat we onder de Messiaanse beweging verstaan. Vervolgens zullen we de wereldwijde situatie van de Messiaanse beweging moeten bekijken. Hoe is de Messiaanse beweging ontstaan? Welke factoren hebben hier invloed op gehad? Vervolgens zullen we specifiek kijken naar de situatie in Nederland. Hoe is de Messiaanse beweging in Nederland ontstaan? Wat zijn kenmerken van de Messiaanse beweging in Nederland?

2.1 Definitie Messiaanse beweging

In *Mapping Messianic Jewish Theology* probeert Richard Harvey de wereldwijde, Messiaanse beweging te definiëren. Hij noemt dat dit niet eenvoudig is om te doen, omdat de beweging zo divers is. De Messiaanse of Messiaans-Joodse beweging bestaat uit Joden die geloven dat Jezus de Messias is. De beweging gaat, na een onderbreking van vele eeuwen, terug op de Joodse christenen in de vroege kerk. Deze Joden kwamen tot geloof in Jezus, maar bleven hun Joodse identiteit behouden. De Messiaanse beweging vandaag de dag ziet het geloof in Jezus als de Messias als iets volledig Joods. Hun geloof is volgens hen dan ook volledig verenigbaar met hun Joodse identiteit. Ze uiten hun geloof in een Joods culturele en religieuze context. Deze beweging is dus een hernieuwde uiting van het Joodse christendom dat in de vroege kerk al is ontstaan (Harvey, 2009, pp. 1-2,8).

2.2 De geschiedenis van de Messiaanse beweging

De Messiaanse beweging is dus een oude en tegelijkertijd een hele nieuwe beweging. Vanaf het ontstaan van de kerk zijn er Joden geweest die in Jezus geloofden. In de vierde eeuw werd de scheiding tussen het jodendom en het christendom groter. Hierdoor werd het door beide partijen niet meer geaccepteerd om het geloof in Christus op een Joodse manier vorm te geven. De Joodse gelovigen in Jezus werden door de andere Joden buitengesloten van de synagoge vanwege hun overtuigingen. Door de christenen werden hun Joodse gebruiken niet geaccepteerd en als slecht beschouwd. Zo werden de Joodse gelovigen christenen. Ze deden daarmee afstand van hun Joodse manier van geloofsuiting.

Er bleven kleine groepen Joodse gelovigen over in het oosten, die wel hun Joodse identiteit vasthielden. Maar pas in de laatste paar eeuwen, toen er hernieuwde aandacht voor zending onder Joden kwam, ontstonden er weer nieuwe gemeenschappen met Joodse gelovigen in Christus. Aan het eind van de 19^e eeuw werd er aan de hand van dopelingen geschat dat er meer dan een miljoen Joden zich hadden bekeerd (Harvey, 2009, pp. 3-4).

In het boek *Leaving the Jewish fold* nuanceert Todd M. Endelman vanuit zijn Joodse achtergrond deze bewering. Hij noemt dat premoderne bekeringen tot het christendom zelden vrijwillig waren. Religieus neutrale ruimte was bijna nergens te vinden. Daarnaast waren er machtsverhoudingen tussen het jodendom en het christendom.

In de achttiende eeuw groeide de interesse in de Poolse kerk om Joden tot bekering te brengen, speciale organisaties werden hiervoor opgericht. Joodse kinderen werden in de val gelokt en de ouders waren niet meer in staat de kinderen terug te halen.

Hoewel het eerst met name arme Joden waren die zich bekeerden tot het christendom, groeide dit ook uit tot andere groepen binnen de Joodse samenleving. Door de invloed van de

Verlichting kwamen er steeds meer gemoderniseerde, verwesterde en geseculariseerde Joodse gemeenschappen. Het verschildte vervolgens van land tot land of vanuit die ontwikkelingen Joden zich bekeerden. Joden zagen de doop als een toegangkaartje naar de Westerse Wereld, met alle voordelen die erbij kwamen kijken (Endelman, 2015, pp. 30-45).

Harvey noemt dat na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe generatie Joden, die in Jezus geloofden en zichzelf christen noemden, zich ging bezighouden met het herontdekken van hun Joodse wortels. Ze gingen op een Joodse manier leven en hun geloof op een Joodse manier uitdrukken. In 1970 groeide dit uit tot een beweging die zich inzette als Joodse zendelingen onder hun eigen volk. Nu in de 21^e eeuw bestaat er een internationaal netwerk van Messiaanse Joden die, hoewel heel divers, eenheid vinden in hun geloof in Christus (Harvey, 2009, pp. 3-4).

Belangrijke lange-termijn-ontwikkelingen

De groei van de Messiaanse beweging in de afgelopen eeuw staat niet op zichzelf. In *De Messiaans-Joodse beweging* noemen Daniel Juster en Peter Hocken verschillende lange-termijn-ontwikkelingen die een weg hebben bereid voor de Messiaanse beweging. De eerste ontwikkeling die zij noemen is de herontdekking van de blijvende betekenis van Israël door christelijke theologen en leiders. Vanaf de tijd van de vroege kerkvaders kwam de vervangingstheologie op en kwamen de Joodse wortels van het christelijk geloof onder druk te staan. De vervangingstheologie stelt dat de kerk in de plaats van de Joden is gekomen als verbondsvolk van God, omdat er onder de Joden te veel ongelooft was. Hierdoor kwam er steeds minder plaats voor de Joodse identiteit en cultuur van gelovigen. Als Joden tot geloof kwamen, werden ze christen en namen ze afscheid van hun Joodse identiteit.

De Reformatie riep christenen op om terug te keren naar de Bijbel. Hoewel dit toen nog geen verschil maakte voor de visie die er was op Israël, kwam hier al snel verandering in. Enkele Puriteinse theologen gingen zich namelijk verdiepen in de blijvende betekenis van het Joodse volk. Zij spraken voor het eerst weer over een toekomst vol hoop voor Israël.

Inmiddels verwerpen steeds meer christelijke theologen en leiders de vervangingstheologie. Hierdoor vindt er een herontdekking plaats van de plek die Israël binnen het christendom krijgt. Dit gaf Joodse gelovigen in Jezus de ruimte om hun identiteit te herontdekken en hun plek in het Lichaam van Christus te hervinden.

Een andere ontwikkeling is de opkomst van de Hebreeuws-christelijke beweging. De ontdekkingen met betrekking tot Israël en de rol die het Joodse volk zal gaan spelen aan het einde van de tijd zorgde ervoor dat Joodse christenen elkaar op gingen zoeken. Zo werd in 1860 de *Hebrew Christian Alliance* opgericht in Groot-Brittannië. Dit genootschap wilde Joodse christenen uit verschillende kerkgenootschappen bij elkaar brengen. Ze wilden ruimte geven aan de behoefte aan broederschap en identiteit onder Joodse christenen. Deze beweging verspreidde zich naar de Verenigde Staten en andere Europese landen. Een *International Alliance* werd in 1925 opgericht.

Een laatste ontwikkeling is de ontwikkeling van zending onder Joden. In het begin van de 19^e eeuw ontstonden er in Noord-Amerika en Europa verschillende zendingsorganisaties die als doel hadden om het evangelie aan de Joden te verkondigen. Vanaf 1880 was er een sterke

toename van deze zending onder Joden. Dit werk ontwikkelde zich ook in Israël waar steeds meer Joden naar terugkeerden. Zo ontstond er het verlangen om Joodse Hebreeuwssprekende gemeenten te vormen in het land (Juster & Hocken, 2007, pp. 10-12).

Recente factoren

Verschillende recente factoren speelden mee in het verder ontwikkelen van deze Joodse gemeenten. Een van de factoren was bijvoorbeeld de hereniging van Jeruzalem tijdens de zesdaagse oorlog van 1967. Deze gebeurtenis werd gezien als een vervulling van Lucas 21:24. Dit gaf het besef dat het eind van de tijd van de heidenen nadert en dat een nieuwe fase van de laatste dagen is begonnen. Het deed onder de Hebreeuwse christenen het verlangen toeneemen naar een eigen autonome geloofsbeleving. Een andere belangrijke factor die bijdroeg aan het ontstaan van de Messiaanse beweging is het opkomen van de Jezusbeweging aan het eind van de jaren zestig in Californië. Door deze beweging kwamen veel jongeren tot geloof in Jezus. Veel van hen waren Joden. Zij stonden vooral open voor de boodschap over Jezus en minder voor het christendom. Zij weigerden dan ook om zich aan te sluiten bij kerken, omdat ze dit zagen als assimilatie. Ze wilden laten zien dat kiezen voor Jezus niet in strijd was met hun Joods-zijn. Binnen deze beweging ontstonden gemeenten waar de Joodse identiteit en het geloof in Jezus als Messias samengingen.

Zo werd de Messiaanse beweging steeds Joodser. Dit was onder andere te zien in de benamingen van organisaties en zendingsgenootschappen die aangepast werden. De *Hebrew Christian Alliance of America* veranderde de naam in *Messianic Jewish Alliance of America*. Die naam liet een andere gerichtheid zien. Er kwam steeds meer nadruk te liggen op de Joodse manier van leven in combinatie met het geloof in Jezus en het stichten van Messiaanse gemeenten. In de jaren tachtig breidde de beweging zich snel uit in Amerika. In veel steden werden nieuwe gemeenten gesticht door Joodse gelovigen in Jezus. Het succes van de beweging in Amerika had internationale invloed.

De overgang van Hebreeuws-christelijke beweging naar een Messiaans-Joodse beweging gaf echter weerstand bij verschillende kerkelijke instanties en zendingsgenootschappen. Dit had vooral te maken met het idee dat hun bestaansrecht werd ondermijnd doordat het verkondigen van het evangelie werd vervangen door de dialoog met Joden.

In Israël groeide de beweging snel. Al vanaf 1925 waren pioniers bezig met het stichten van Messiaanse gemeenten in het land. De instroom van Joden uit de voormalige Sovjet-Unie in de jaren '90 zorgde voor een snelle groei van de Messiaanse beweging. Onder de immigranten was er een grote openheid voor het evangelie. (Juster & Hocken, 2007, pp. 13-20)

2.3 De geschiedenis van de Messiaanse beweging in Nederland

Het tweede gedeelte van de deelvraag beantwoorden we aan de hand van de interviews, omdat er geen literatuur bestaat over de Messiaanse beweging in Nederland. Verschillende respondenten hebben ons verteld over het ontstaan van de beweging in Nederland.

De eerste Messiaanse gemeente in Nederland was Beth Yeshua. Deze gemeente ontstond in 1991 in Amsterdam en werd opgericht door een echtpaar (www.beth-yeshua.nl). In die tijd waren er volgens respondent 2.1 en 2.2 al enige groepen die de sabbat hielden, waaronder

Hadderech en de Zevende-dags Adventisten. Beth Yeshua bestond zowel uit Messiasbelijdende Joden, als uit niet-Joodse christenen die zich met Israël verbonden voelden.

De eerste dienst werd 28 september 1991 gehouden, tijdens het Loofhuttenfeest. De gemeente groeide snel en begon na twee jaar werden er wekelijkse diensten op de sabbat gehouden (Rodenburg-Verbeek, 1996, pp. 11-16).

Beth Yeshua noemt zichzelf een Messiasbelijdende gemeente. Ze vinden 'Messiaans' een onjuiste benaming. Messiaans heeft namelijk alles te maken met de tijd waarin de Messias Zijn Koninkrijk vestigt in Jeruzalem. Daarnaast zijn alle Joodse synagogen en religieuze stromingen die de Messias verwachten Messiaans. (www.beth-yeshua.nl)

Respondenten 2.1 en 2.2 vertellen dat er in de gemeente naar verloop van tijd steeds meer verschillende inzichten ontstonden. Dit had te maken met de voorwaarden die er werden gesteld. Om als lid te kunnen worden of leiding te kunnen geven aan de gemeente werd als voorwaarde gesteld dat hij besneden werd. Daarnaast voelde een groep bezoekers zich steeds minder thuis door de manier waarop er leiding werd gegeven aan de gemeente. Ze wilden zich losmaken van de dominantie en het wetticisme in de gemeente. Daarom verlieten ze de gemeente in Amsterdam en begonnen ze een eigen gemeente in Amersfoort, Benee Awraham. Benee Awraham fungeerde in eerste instantie als leerhuis, vertelt respondent 8. Toen er meerdere Messiaanse gemeenten ontstonden verviel de focus van 'leerhuis'. Op 12 mei 2018 zijn er drie personen bevestigd als oudsten in Benee Awraham en ligt de focus meer op het zijn van een gemeente. De gemeente is ondertussen verhuisd van Amersfoort naar Soest. Vanuit Benee Awraham zijn verschillende andere Messiaanse gemeenten ontstaan. Zo is in 2015 de gemeente Bracha in Apeldoorn ontstaan (Messianieuws). Daarnaast ontstond het verlangen vanuit Benee Awraham om een gemeente te starten in de regio van Ede/Veenendaal. Hier woonden mensen die wel interesse in een Messiaanse gemeente hadden, maar de bestaande gemeenten te ver rijden vonden. In november 2016 werd de eerste samenkomst van de gemeente Beth HaTikva in Veenendaal gehouden (Steenwinkel).

Uit Beth Yeshua zijn verschillende andere gemeenten voortgekomen. In maart 2017 ontstond een gemeente in Vierhouten. De initiatiefnemer wilde de sabbat graag dichterbij huis gaan vieren en besloot een gemeente dicht bij huis te starten (CIP, Christenen starten Messiaanse gemeente in Vierhouten).

Respondent 5 vertelt dat er in 2002 een groep in Nieuw-Lekkerland begon met één keer per maand gezamenlijk de sabbat te vieren. Dit groeide al snel uit tot een Messiaanse gemeente die elke sabbat samenkomt. Uit deze gemeente zijn weer twee nieuwe gemeenten ontstaan in Gouda en Goeree-Overflakkee. Rond dezelfde tijd begon ook een groep in Alblasterdam maandelijks op de sabbat samen te komen. Hier is de Immanuël gemeente uit voort gekomen (Immanuel gemeente).

In Leeuwarden werd de Zevendedags Baptisten Gemeente Rehoboth zich steeds bewuster van haar Joodse wortels. Dit kwam onder andere door het contact met Messiasbelijdende Joden. Ze begonnen hun diensten steeds 'Messiaanser' in te vullen. Sinds 2011 noemen zij zich Messiaanse gemeente Rehoboth. Vanuit deze gemeente ontstond in 2010 de gemeente Mayaan Yeshua in Drachten. Vanuit deze gemeente ontstond in 2011 de gemeente Tesjoeva in Emmeloord (Rehoboth).

Op de website *Yeshua haTorah* is een kaart te vinden met een overzicht van de Messiaanse gemeenten in Nederland die op dit moment bestaan. Op deze kaart zijn zo'n 60 (huis)-gemeenten aangegeven die zich allemaal Messiaans noemen (*Yeshua haTorah*).

2.4 De Messiaanse beweging in Nederland tegenwoordig

Visie op de Messiaanse beweging

Respondent 1 ziet de Messiaanse beweging als een schakel tussen Joden en niet-Joden. De Joden hebben het vaak nagelaten een voorbeeld te zijn voor de omliggende volken. Toch zal er een moment komen in de toekomst, waarover Zacharia spreekt, dat tien heidenen de slip van een Joodse man zullen pakken en zeggen: 'We hebben gezien dat God met je is.' Als dit gebeurt, is dit volgens respondent 1 de ultieme Messiaanse beweging. Volgens hem moeten we bij het Joodse volk zijn omdat, zoals de Bijbel het zegt, het Woord aan hen is gegeven. De Messiaanse gemeenten zijn een middel om tot die ontdekkingen te komen.

Respondent 9 komt uit een gemeente die eerst een Zevendedags Baptistengemeente was. Hij ziet de Messiaanse gemeente als 'de Zevendedags Baptisten plus'. De 'plus' houdt in dat er in de Messiaanse beweging meer Joodse elementen zitten. Hij ziet de Messiaanse beweging dan ook als een brug tussen het traditionele christendom en het jodendom. De beweging roept in Nederland op tot geloofsbewustzijn.

Ook respondenten 2.1 en 2.2 zien de Messiaanse beweging als een brug tussen Joden en christenen. De Messias is door de heidenen in de geschiedenis onherkenbaar gemaakt. Met de Messiaanse beweging hopen ze de Messias weer herkenbaar te maken voor Joden. Ze proberen op deze manier het vertrouwen te winnen van Joden. Dit zijn vaak kwetsbare relaties, omdat je niet kunt evangeliseren en over Jezus kunt beginnen. Respondent 2.1 en 2.2 evangeliseren bewust niet.

De Messiaanse beweging is volgens respondent 10 een herstelbeweging. Mensen hebben altijd in de kerk geleerd over de vervangingstheologie. Door de Messiaanse beweging maakt God mensen wakker en werkt Hij toe naar de doorbraak van Zijn koninkrijk op aarde. Respondent 5 ziet dat de Messiaanse beweging is zoals God het heeft bedoeld. Het Messiaanse gedachtegoed trok mensen in de eerste eeuwen ook al aan. Dit is nu niet anders.

Diversiteit

De Messiaanse beweging in Nederland is, net als de wereldwijde beweging, zeer divers. Dit is zowel te zien aan het verschil in visies als aan de verschillende manieren waarop er uiting aan het geloof wordt gegeven. Volgens respondent 1 is deze diversiteit onder andere ontstaan door de verschillende visies en afsplitsingen binnen de Messiaanse beweging in Nederland. Volgens respondent 2.1 heeft de diversiteit ook te maken met het herontdekken van de Joodse wortels van het geloof. De beweging is bezig om opnieuw het wiel uit te vinden. Het is daardoor zoeken welke keuzes men maakt, als gemeente en als individu, en waarop deze keuzes worden gebaseerd. Respondent 3 noemt als verklaring voor de diversiteit dat iedereen een duidelijke mening heeft. Binnen de beweging zijn veel mensen zelf op onderzoek uitgegaan. Ze hebben zelf Bijbelstudie gedaan en zijn op die manier tot hun overtuigingen gekomen.

Deze diversiteit is volgens respondent 4 ook terug te zien in het feit dat er geen overkoepelende classis of synode bestaat. Daardoor is er geen overkoepelende en gemeenschappelijke visie. Elke gemeente onderzoekt zelf de Bijbel en maakt daar vanuit haar keuzes.

Respondent 9 beschrijft de diversiteit binnen de Messiaanse beweging in Nederland als een brug. Aan de ene kant van de brug zijn er Messiaanse gemeenten die wat betreft het karakter van de diensten tegen het jodendom aanzitten. Zij komen samen in, wat zij noemen, een Messiaanse synagoge. Aan de andere kant van de brug zijn de sabbat- en/of feestenvierende (evangelische) gelovigen.

Er is binnen veel Messiaanse gemeenten ruimte voor diversiteit. Respondent 2.2 noemt dat het belangrijk is dat iedereen zelf oordeelt en daarop zijn keuzes baseert. Iedereen moet zelf de Bijbel onderzoeken en tot een overtuiging komen. Je kunt elkaar dus niet bepaalde dingen opleggen, maar het moet uit iemand zelf komen. Iedereen is namelijk verantwoordelijk voor zijn eigen relatie met God.

Respondenten 2.1 en 2.2 noemen dat het binnen de Messiaanse beweging belangrijk is dat je het over de kern eens bent. Volgens hen is de kern het liefdesgebod en het Shema. De Tien geboden behoren volgens respondent 4 ook tot deze kern. Deze geboden worden door alle Messiaanse gemeenten onderschreven.

Er is een zoektocht gaande naar de identiteit van de beweging. Men zoekt wat het nu precies inhoudt om 'Messiaans' te zijn. Zo kan iemand zich bijvoorbeeld 'Joods' gaan gedragen. Iemand kan een keppeltje opdoen of een tsietsiet aan zijn broek doen. Mensen zoeken volgens respondent 8 een vorm om aan anderen te laten zien wie ze zijn.

Eigen benaming

De diversiteit van de Messiaanse beweging is ook terug te zien in de benaming die de respondent zichzelf geven. Respondent 3 noemt zichzelf geen christen meer. Deze term heeft namelijk door de eeuwen heen een negatieve klank gekregen bij de Joden. Respondent 6.1 en 6.2 willen om dezelfde reden liever niet als christen aangesproken worden. Ze geven de voorkeur aan de benaming 'gelovige van Yeshua'. Het heeft al meerdere keren openheid in gesprekken met Joden gegeven op het moment dat Respondent 6.1 en 6.2 zich 'gelovige' noemden in plaats van 'christen'. Respondent 7 wil zich ook niet met de naam 'christen' associëren, omdat in deze naam vreselijke dingen zijn gedaan. Daarom noemt hij zich een discipel van Yeshua. Ook respondent 10 noemt zichzelf geen christen meer, maar niet omdat hij zich ertegen wil afzetten. Hij noemt zichzelf een Messiaans gelovige omdat hij in de Messias gelooft die terug zal komen, zoals hij ook de eerste keer kwam. Toch dekt de term 'Messiaanse gelovige' volgens hem niet helemaal de lading. Een christen is in feite ook Messiaans, omdat christenen ook in de Messias geloven. Respondent 8 noemt ook dat de omschrijving Messiaans niet volledig de lading dekt. Hij merkt dat het contact met Joden gemakkelijker verloopt als je jezelf Messiaans noemt en geen christen.

Respondenten 2.1 en 2.2 noemen zichzelf Messiaans. Ook respondent 9 geeft de voorkeur aan de benaming 'Messiaans'. Hij geeft daarmee aan dat hij het verwacht van de Messias van

Israël, en niet van iets wat buiten Israël staat. De benaming 'Messiaans' geeft de verbondenheid met Israël weer. Respondent 9 noemt zichzelf christen als hij met christenen in gesprek is. Hij wil zich niet afzetten tegen geloofsgenoten die ook onderweg zijn.

Respondent 5 noemt zichzelf Messiaans, omdat deze naam de oorspronkelijke betekenis meer aangeeft. Het zet zowel de Messias als het Messiaanse rijk centraal. Toch noemt hij zich ook voluit christen omdat hij deze naam verbindt aan het volgen van Christus, zoals de meeste christenen dat ook benoemen. Respondent 4 noemt zichzelf een Messiaanse christen, om aan te geven dat hij gelooft in de Godheid van Jezus. Het woord 'christen' is in zijn opvatting meer verbonden met de Godheid van Jezus.

Samenstelling van de Messiaanse beweging

Volgens respondent 1 hebben de meeste mensen binnen de Messiaanse beweging geen Joodse achtergrond. Ze komen vaak vanuit traditionele kerken. Het kleine aantal Joden dat wel een Messiaanse gemeente bezoekt voelt zich over het algemeen verbonden met de gemeente. Ze vinden herkenning in het gedachtegoed, de symbolen en gewoontes, die ze in traditionele kerken niet vinden.

Respondenten 2.1 en 2.2 vertellen dat het grootste deel van de mensen die Beth Hatikva bezoekt, bestaat uit niet-Joden. De mensen hebben verschillende achtergronden, van mensen met een baptistenachtergrond tot mensen met een Rooms-katholieke achtergrond. Ze noemen dat in de gemeente in Nieuw-Lekkerland veel mensen zitten met een reformatische achtergrond.

Ook respondent 4 vertelt dat de gemeente in Gouda voornamelijk bestaat uit mensen met een niet-Joodse achtergrond die uit een andere kerk of gemeente komen.

Ook bij respondent 10 hebben de mensen die de gemeente bezoeken voornamelijk een kerkelijke achtergrond. Soms komt er iemand van buiten de kerk tot geloof. Hij merkt in zijn gemeente dat, doordat we in een individualistische maatschappij leven, mensen zich niet gemakkelijk onder gezag stellen. Respondent 10 ziet ook mensen uit de gemeente weggaan, die het niet eens zijn met wat er in de gemeente wordt geleerd. Volgens hem komt dit mede doordat veel leerstellingen binnen de beweging in heroverweging zijn en er nog geen vaste kaders zijn wat geleerd en geloofd wordt.

Respondent 9 merkt ook dat de kern van de gemeente hetzelfde blijft, maar dat de buitenkern constant wisselt. Er zijn mensen die in de gemeente komen en vinden dat de gemeente bepaalde elementen anders moet doen. Ze verlaten de gemeente uiteindelijk weer omdat hun gedachtegoed niet geaccepteerd wordt. Ze gaan dan op zoek naar een gemeente die, volgens hun gevoel, dicht bij Gods Woord staat.

Verbondenheid Messiaanse gemeenten

Respondent 1 ziet dat mensen binnen de beweging elkaar opzoeken. In 2012 is een Facebook-groep opgericht genaamd 'Messiaanse christenen'. De groep is opgericht als ontmoetingsplaats voor christenen met een 'messiaanse' geloofsopvatting (Messiaanse christenen). Ook wordt er onderling informatie gedeeld op het Messiaans Platform en het Christelijk Messiaans Nieuws. Respondent 9 heeft jarenlang geprobeerd een platform in de lucht te houden voor voorgangers van Messiaanse gemeenten in Nederland. Het doel hiervan was om met elkaar te overleggen en over de diversiteit binnen de Messiaanse beweging te kunnen praten. Deze

samenwerking verliep moeizaam. Volgens respondent 8 is er geen intensief contact tussen de Messiaanse gemeenten onderling. Sprekers worden uitgewisseld en men ontmoet elkaar op een conferentie, maar daarbij blijft het.

De verbondenheid tussen de Messiaanse gemeenten wordt door de respondenten verschillend beleefd. Respondent 10 voelt verbondenheid met de Messiaanse beweging in Nederland. Hij is bijvoorbeeld betrokken bij een voorgangersoverleg met een paar andere gemeenten. Andersom merkt hij dat zijn gemeente soms 'verketterd' wordt. Dit komt omdat ze Jezus niet meer als God zelf zien. Hij benoemt dat hijzelf, net als anderen, onderweg is en veel te leren heeft. Daarom wil hij geen discussies maar open gesprekken met mensen aangaan. Ook respondent 6.2 voelt zich verbonden met de bredere Messiaanse beweging. Ze kent mensen in verschillende gemeenten in Nederland en op die manier ervaart ze de verbondenheid. De Messiaanse beweging in Nederland is niet groot waardoor je al snel mensen leert kennen en contacten hebt door het hele land. Het thema 'Israël' zorgt voor onderlinge verbondenheid.

Respondent 7 voelt zich niet verbonden met andere Messiaanse gemeenten in Nederland. Dit heeft ermee te maken dat gemeenten zo'n diverse invulling aan hun diensten geven en bijna geen studieonderricht over de Thora geven. Hij voelt de verbondenheid met de andere gemeenten niet, omdat hij de meeste gemeenten ziet als een evangelische of pinkstergemeente die de sabbat en de Joodse feesten niet zo vieren zoals dit in de Bijbel wordt aangegeven.

Door de respondenten wordt er ook wereldwijd contact onderhouden met Messiaanse gemeenten. Respondent 4 was aangesloten bij een Messiaanse gemeente toen hij in Engeland woonde. Respondent 5 spreekt regelmatig in gemeenten in Duitsland en Oekraïne. Respondent 9 bezocht een conferentie in de Verenigde Staten waar hij andere Messiaanse gelovigen ontmoette en heeft ook in gemeenten in Oekraïne gesproken.

Aandachtspunten Messiaanse beweging

De Messiaanse beweging begint zich volgens respondent 1 wel steeds meer te stabiliseren. Binnen de beweging wordt er veel studie gedaan naar de Thora en andere oude bronnen. Men houdt zich men bezig met zaken als: waar geven we wel of niet aandacht aan?

Messiaanse gemeenten houden zich vooral bezig met thema's rondom de visie op Israël en de plek van de gelovigen uit de heidenen. Thema's als de navolging van Christus of de gaven van de Geest komen niet aan bod. Dat komt volgens respondent 1 doordat de gemeenten zich nog bezighouden met visieontwikkeling: waar staan we binnen de Messiaanse beweging?

Volgens respondent 4 zijn er binnen de beweging twee belangrijke vragen waarover na gedacht wordt. De eerste is hoe je aankijkt tegen de Joodse traditie en wat je van daaruit binnen een Messiaanse gemeente moet handhaven. De tweede vraag is hoe je aankijkt tegen Jezus als Zoon van God. Respondent 10 noemt dat deze tweede vraag een gevoelig strijdpunt is binnen de Messiaanse beweging.

Door de respondenten worden ook verschillende gevaren genoemd voor de Messiaanse beweging. Volgens respondent 1 wordt er veel Thora-studie gedaan en onderzoek naar oude bronnen. Daar kan het gevaar in schuilen omdat er dan bronnen gebruikt worden die niet rechtstreeks voortkomen uit de Bijbel.

Een ander gevaar dat respondent 1 noemt is wetticisme. Het gevaar is dat sommige gemeenten opnieuw naar een verdienmodel gaan: het wel of niet dragen van een keppeltje of gedенkwasten etc. In onze relatie met God voegen deze uiterlijke zaken niets toe. Respondent 5 ziet dat mensen uit evangelische gemeenten de boodschap hebben meegekregen dat de wet is afgedaan en dat het alleen draait om genade. Dit heeft ervoor gezorgd dat een groep mensen binnen de Messiaanse beweging terecht is gekomen. Ze zijn juist de wet gaan omarmen en 'wettisch' geworden.

Respondent 9 ziet bij sommige Messiaanse gemeenten in Nederland dat de focus teveel komt te liggen op het houden van de Thora. Het gevaar is dat men gaat denken dat je door het houden van de Thora gerechtvaardigd wordt. Daarnaast zet men de leiding van Gods Geest aan de kant en gaat op zoek naar wat rabbijnen gezegd hebben. Dit kan zelfs zo ver gaan dat men Jezus niet meer ziet als God zelf, maar als perfecte rabbi. Respondent 9 kent mensen die Joods zijn geworden en niet meer geloven in Jezus als Messias. Daarom wil hij mensen waar-schuwen om de Geest en Jezus niet kwijt te raken.

Respondent 5 ziet ook een gevaar in de huisgemeenten die in kleine groepen samenkomen. Het is gemakkelijk om een bepaalde kant op te gaan zonder dat iemand daar kritisch zicht op heeft. In een gemeente is het belangrijk om meerdere mensen te hebben die leidinggeven om op die manier elkaar scherp te houden.

Respondent 8 ziet ook het gevaar van het beginnen van een eigen gemeente. Hij ziet veel beginnende gemeenten in de fout gaan door te veel de focus te leggen op één aspect. Hij heeft groepen die een gemeente wilden vormen na korte tijd uit elkaar zien spatten.

Respondent 4 ziet dat sommige Messiaanse gelovigen zich niet meer verbonden willen voelen met christenen. 'Ik zie daar een gevaar in. Ten eerste omdat dat een bron is voor het ontwikkelen van een betweterige houding. Ten tweede omdat het een bron kan zijn voor verloochening van het Nieuwe Testament. Het gevaar is dat je dan denkt voor het eerst 'het licht te hebben gezien'.' Respondent 5 ziet ook het gevaar dat mensen zich willen ontdoen van deze naam en zich alleen 'Messiaans' noemen. Volgens hem kun je dan voorbijgaan aan de kern van het geloof in Christus.

Toekomst Messiaanse beweging

Respondent 2.1 en 2.2 noemen dat ze hopen dat de Heer mensen zal toevoegen aan de gemeente. Respondent 5 deelt de hoop dat het aantal mensen dat de sabbat viert alleen maar toe zal nemen.

De Messiaanse beweging groeit en respondent 8 gelooft dat de onderlinge verbondenheid sterker zal worden in de toekomst. Als een beweging groter wordt gaat die zich als vanzelf meer organiseren, ook om praktische overwegingen. Respondent 4 verwacht niet dat er in de toekomst een overkoepelende classis of synode komt.

Conclusie

De Messiaanse beweging is een beweging die teruggaat op de Joodse christenen in de vroege kerk. Na een onderbreking van veel eeuwen, is de beweging de laatste eeuw wereldwijd sterk gegroeid.

In Nederland is de eerste Messiaanse gemeente in 1991 ontstaan. Er waren op dat moment op verschillende plaatsen al mensen die de sabbat vierden. Tegenwoordig, in 2018, zijn er grofweg 60 Messiaanse (huis)gemeenten die de sabbat en Joodse feesten vieren. De aandacht voor het Messiaanse gedachtegoed in Nederland groeit nog steeds.

De Messiaanse beweging is bezig met een zoektocht naar haar identiteit. Dit is terug te zien in de enorme diversiteit die er binnen de beweging is. Er wordt over theologische onderwerpen verschillend gedacht en er wordt op een verschillende manier invulling aan het geloof. Ook dragen de mensen binnen de Messiaanse beweging verschillende benamingen.

De Messiaanse beweging in Nederland bestaat voornamelijk uit niet-Joden met een kerkelijke achtergrond. Er wordt onderling contact gezocht, maar een overkoepelend orgaan of eenduidige visie bestaat niet.

De Messiaanse beweging is bezig zich te bezinnen op verschillende onderwerpen. Ze denken vooral na over hun verhouding tot de Joodse traditie en de vraag naar de Goddelijkheid van Jezus. Een gevaar voor de Messiaanse beweging is wetticisme. Daarnaast bestaat er een gevaar dat gemeenten opgericht worden, zonder een duidelijke, kritische focus. Een ander gevaar is dat mensen zich teveel afzetten tegen hun christelijke achtergrond.

De toekomst van de Messiaanse beweging is onzeker. Er wordt verschillend gedacht hoe de beweging zich zal ontwikkelen.

**3. Welke bijbels-theologische en
kerkhistorische aspecten zijn van
belang bij het houden van
Oudtestamentische voorschriften
door niet-Joodse christenen?**

Inleiding

Deze deelvraag beantwoorden wij door middel van literatuuronderzoek. We belichten een aantal aspecten die in de praktijk een rol spelen, zoals blijkt uit de literatuur en uit de gehouden interviews.

We richten ons ten eerste op een aantal bijbels-theologische aspecten die van belang zijn bij het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. In de tijd van het Nieuwe Testament leefden er andere vragen rondom dit thema dan de vragen die er vandaag de dag leven. Er werden in het Nieuwe Testament dus ook andere vragen gesteld rondom het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. We krijgen daarom niet antwoord op elke vraag die we n.a.v. de Messiaanse beweging stellen. Toch kunnen deze bijbels-theologische aspecten ons wel richtlijnen geven in het denken over dit onderwerp.

Het gaat voor dit onderzoek te ver om naar de Oudtestamentische voorschriften, zoals ze in het Oude Testament staan, te kijken. Ook gaat het te ver om te bespreken wat deze voorschriften betekenen voor Joden. We richten ons in dit onderzoek dus enkel op het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen.

Ten tweede noemen we een aantal kerkhistorische aspecten die van belang zijn bij dit onderwerp. Deze aspecten zijn naar voren gekomen in de gehouden interviews. We gaan enkel kort op de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis in en proberen helder te krijgen hoe er toen om werd gegaan met het houden van de sabbat en de zondag.

3.1 De vergadering in Handelingen 15

In *Jewish Believers in Jesus* behandelen Skarsaune en Hvalvik de vergadering die gehouden werd in Jeruzalem, waar in Handelingen 15 over wordt gesproken. In deze vergadering werd er gediscussieerd over vragen rondom heidense gelovigen in Jezus. Skarsaune en Hvalvik benadrukken dat de discussie niet ging over de vraag of er wel heidense gelovigen in Jezus konden zijn. Ook werd er niet gediscussieerd over de vraag of niet-Joden een apart volk van God zou moeten blijven, onderscheiden van de Joodse gelovigen in Jezus. Dit waren blijkbaar geen vragen die ter discussie stonden.

'The question was whether such Gentile believers could join the one messianic people of God only by converting to Judaism as full proselytes (involving circumcision for men and obedience to the whole Torah for men and women) as well as believing in Jesus and receiving the Spirit, or whether faith, baptism and the Spirit alone were necessary.'
(Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 72)

De vraag waar wel over gediscussieerd werd, had te maken met wanneer niet-Joden tot het volk van God zouden behoren. Moesten ze zich daarvoor, naast hun geloof in Jezus en het ontvangen van de Geest, tot het jodendom bekeren en proselieten worden? Of was hun geloof in Jezus, het ontvangen van de doop en van de Geest voldoende om tot het volk van God te behoren?

Door de bekering van Cornelius in Handelingen 10, leerde Petrus dat de scheiding tussen Joden en heidenen die er was gekomen door de wet van Mozes, niet meer nodig was. In die tijd

leefden Joden afgescheiden van heidenen, zodat ze niet onrein konden worden. Het is hierbij belangrijk dat het niet ging om rituele onreinheid (onreinheid door seksuele daden of het aanraken van een dood lichaam), maar om morele onreinheid. Joden gingen niet met heidenen om, omdat ze bang waren voor morele besmetting. Ze waren bang om in immorele praktijken van de heidenen mee te gaan doen of ze goed te keuren.

'What Peter learned through revelation and through the evident gift of the Spirit to Cornelius and his household was that reception of the Spirit and baptism, given to Gentile believers in Jesus, cleansed them from moral impurity (Acts 15:8-9) without any need for circumcision and wholesale adoption of the Torah.' (Skarsaune & Hvalvik, 2007, pp. 73,74)

Het geloof in Jezus en het ontvangen van de doop en van de Geest maakten de gelovigen met een heidense achtergrond moreel rein. Daar was de besnijdenis of het houden aan de Thora niet voor nodig. Dit was het ene standpunt dat verdedigd werd tijdens de vergadering in Jeruzalem.

De tegenpartij beargumenteerde dat de gelovigen uit de volken alleen moreel rein konden worden door zich wel te laten besnijden en zich te houden aan de Thora. De heidenen moesten eigenlijk Joods worden.

De discussie in Jeruzalem ging dus over de vraag wanneer de heidenen nu precies rein werden en tot Gods volk gingen behoren. Maar de discussie ging ook over hoe Joden en heidenen met elkaar samen moesten leven. Beide partijen waren het erover eens dat dit mogelijk was, alleen stelden ze hier andere voorwaardes aan.

De conclusie van de vergadering was dat er werd besloten dat heidenen zich niet hoefden te besnijden en niet aan de Thora hoefden te houden, met uitzondering van vier wetten:

'...dat u zich onthoudt van afgodenoffers, van bloed, van het verstikte en van hoererij. Als u zich ver van deze dingen houdt, zult u juist handelen. ...' (Han. 15:29, HSV).

Als de heidenen zich hieraan hielden, werden ze als moreel rein beschouwd. Er was dan ook geen bezwaar meer voor Joden en niet-Joden om met elkaar om te gaan. Heidenen kregen dus de vrijheid om zich verder niet aan de Thora te houden. Voor Joden maakte dit voorschrift geen verschil. Hun gehoorzaamheid aan de Thora bleef gelijk.

Deze beslissing lijkt goed te zijn opgevolgd, want er is weinig tot geen bewijs te vinden dat er na deze gebeurtenis nog Joodse gelovigen waren die beweerden dat niet-Joden zich moesten besnijden. Wel is er bewijs dat het voorschrift van de vier wetten wijdverspreid werd onder christenen tot aan de derde eeuw toe (Skarsaune & Hvalvik, 2007, pp. 71-75).

In het boek *De sabbat* noemt Locht dat het belangrijk is om te bedenken dat het in deze vergadering niet ging over het houden van Gods geboden in het algemeen. De vier geboden, waar niet-Joden zich aan moesten houden, zijn niet limitatief. De andere geboden golden net zo

goed voor de heidenen. Alleen de vier genoemde geboden kwamen in de plaats van de besnijdenis en waren de voorwaarde voor de heidenen om toegang te krijgen tot de gemeenschap (Locht, 2006, pp. 204-207).

3.2 Paulus' omgang met de Thora

In het bestuderen van bijbels-theologische aspecten bij het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen is van belang om te kijken naar wat Paulus hierover te zeggen heeft. Hij werd als apostel geroepen om het evangelie te verkondigen onder de heidenen. In zijn brieven spreekt hij vaak over de wet. Er zijn veel perspectieven die vat proberen te krijgen op Paulus' visie op de wet. Voor dit onderzoek is het te breed om hier op in te gaan en deze verschillende visies te bespreken. Daarom zullen we kort noemen hoe Paulus aankeek tegen de wet.

Paulus spreekt zowel positief als negatief over de wet. Er zijn veel verklaringen bedacht om deze paradoxale uitspraken van Paulus te verklaren. Toch zijn deze uitspraken van Paulus volgens Locht niet paradoxaal. Volgens Paulus is het houden van de geboden een natuurlijk gevolg van de verlossing door Christus. Deze verlossing is niet afhankelijk van de mens, maar alleen van Christus. De mens die deze verlossing heeft aanvaard leeft dus als vanzelf zoals de wet het voorschrijft. Hij doet dit uit liefde voor God. Pas als de verlossing niet meer van Christus, maar van het houden van de wet wordt verwacht, ontstaat er een groot probleem. Het gaat dan om zelfverlossing. Paulus laat zich daar dan ook duidelijk over uit.

Locht concludeert hieruit dat Paulus een wetsgetrouwe Jood was en bleef en dus niet inging tegen het houden van de geboden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in Handelingen te lezen valt dat Paulus zich nog steeds aan de wet hield (Locht, 2006, pp. 105-119).

Skarsaune en Halvik geven dezelfde uitleg voor de paradoxale uitspraken van Paulus over de wet. De negatieve uitspraken verwijzen naar het onvermogen van de wet om een mens te redden. Een mens kan alleen rechtvaardigt worden door zijn geloof. Maar dat betekent niet dat hij kan doen en laten wat hij wil. Christenen die niet langer onder de wet leven, worden opgeroepen om vanuit die rechtvaardiging naar het doel van de wet te leven.

'To repeat the paradox once more, Paul argues that since Christ has come the law is no longer in effect and Christians are therefore no longer under the law. At the same time, however, the righteousness that corresponds to the goal of the law, but not arrived at by obeying the commandments as such, is emphasized by Paul, and it is in this way that his gospel is not the denial of the law but in the last analysis an upholding of the law.' (Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 112)

Toch halen zij hier vervolgens een andere conclusie uit als het gaat om hoe Paulus met de wet omging. Paulus beschouwde zijn leven niet meer als 'onder de wet'. Hij hield zich aan de wet als het bijdroeg bij Joden om hen te winnen voor het evangelie. Maar als hij met niet-Joden omging, hield hij de wet niet.

'It is clear, furthermore, that observing or not observing the law is an unimportant issue before God. The position taken by Paul is one of complete expedience: he will or will not observe the law only in relation to its usefulness in the proclamation of the gospel.'

Before God the issue of obeying the commandments is in the category of adiaphora.'
(Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 113)

Het houden van de wet op zich is dus een onbelangrijke zaak voor God. Het houden van de wet kreeg puur een functie, als het de verspreiding van het evangelie ondersteunde. Het is niet dat Paulus zich niet meer als Jood gedroeg. Waarschijnlijk bleef hij nog net zo Joods leven als daarvoor. Maar hij deed dit niet omdat dit iets met zijn verlossing te maken zou hebben. (Skarsaune & Hvalvik, 2007, pp. 102-114)

'Although Paul had departed from the structures of his previous Judaism, I have little doubt but that his default conduct, so to speak, was very Jewish, simply by habit if for no other reason. He would probably have continued to say the Shema twice daily, and ordinarily to observe kashrut and Sabbath. But this would perhaps best be described as expression of his ethnic Jewishness, and as a matter of convenience because of the fact that he moved among Jews so frequently. This conduct no longer had any soteriological significance, however, nor was he under compulsion to obey the commandments. His conduct was now solely under the sway of Christ.' (Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 114)

3.3 Paulus' omgang met de sabbat en Joodse feesten

Skarsaune en Hvalvik tonen aan dat het vanuit het boek Handelingen duidelijk wordt dat Paulus gewend was om op de sabbat naar de synagoge te gaan. Het lijkt erop dat hij dat, net als andere Joden in die tijd, naar gewoonte deed. Daarnaast wordt er in het boek regelmatig verwezen naar de Joodse feesten. Hoewel er niet veel conclusies uit deze verwijzingen kunnen worden getrokken, is het waarschijnlijk om te concluderen dat Paulus deze feesten hield. In Handelingen wordt duidelijk dat Paulus zichzelf, nadat hij tot geloof was gekomen in Jezus, nog steeds als volledig Joods beschouwde. Het is uit die gedachte logisch dat hij zich nog steeds hield aan de sabbat en aan de Joodse feesten.

Toch had Paulus ook een bepaalde flexibiliteit als het ging om het houden van deze dagen. Dit blijkt in de manier waarop hij hierover spreekt in zijn onderwijs, bijvoorbeeld in Rom. 14:5-6. Hoewel Paulus zelf dus waarschijnlijk wel de Joodse dagen aanhield, was hij naar anderen flexibel om dit anders te doen. Behalve als het houden van deze dagen te maken had met iemands rechtvaardiging. In Galaten 4:10 berispt Paulus zijn lezers voor het houden van de dagen van de Joodse kalender. Deze niet-Joden trokken namelijk in twijfel of hun geloof in Christus alleen genoeg was en of het houden van de wet niet ook nodig was voor hun rechtvaardiging. In deze kwestie is Paulus duidelijk dat het houden van deze dagen niets met de rechtvaardiging van de niet-Joden te maken had.

Het is opvallend dat in Handelingen ook gesproken wordt over samenkomsten van gelovigen in Jezus op de eerste dag van de week. Dit waren samenkomsten waarbij Paulus aanwezig was en sprak (Han. 20:7). Zelf spreekt hij ook over deze dag in de eerste brief aan de Korintiërs (1 Kor. 16:2).

'In all probability this reflects the early Christian practice of coming together in worship on Sunday (cf. also Rev 1:10; Did. 14.1). Admittedly there is no absolutely indisputable evidence for this practice in New Testament times. It is, however, difficult to explain the

unambiguous evidence of the practice in the second century (Ign. Magn. 9.1; Justin, 1 Apol. 67) if it not had originated earlier.' (Skarsaune & Hvalvik, 2007, p. 145)

Het samenkomen op de eerste dag van de week lijkt in Handelingen een gewoonte te zijn die door de vroege gelovigen werd gehouden. Ook hierin blijkt Paulus' flexibiliteit als het gaat om het houden van de Joodse dagen (Skarsaune & Hvalvik, 2007, pp. 143-145).

Locht bespreekt in zijn boek ook Paulus' omgang met de sabbat. Hij gaat in tegen de gedachte dat Paulus de sabbatsviering niet meer belangrijk vond. Hij laat aan de hand van teksten uit de brieven van Paulus zien, dat Paulus er helemaal niet op uit was om de sabbat af te schaffen (Rom. 14:5-6, Kol. 2:16-17, Gal. 4:10). Hiermee wil hij een eenduidig beeld van Paulus in de Bijbel onderstrepen. Het is aannemelijk dat Paulus de Joodse kalender aanhield. Het aanhouden van deze dagen was in zijn visie dus niet in tegenspraak met 'het leven naar de Geest'. Hij benadrukt daarnaast dat de sabbatsviering nergens in Handelingen ter discussie staat. Ook in de vergadering in Han. 15 komt de sabbat niet ter sprake.

'Het feit dat er in Handelingen 15 gezwezen wordt over het sabbatsgebod als aanleiding tot een discussie, lijkt een rechtvaardiging van de conclusie dat Paulus en Barnabas ervan uitgingen dat niet-joodse bekeerlingen de sabbat gingen onderhouden.' (Locht, 2006, p. 134)

Volgens Locht is er dus geen enkele reden om aan te nemen dat Paulus anders over het houden van de sabbat ging denken dan voorheen. Nergens in het Nieuwe Testament is hier een aanwijzing voor te vinden (Locht, 2006, pp. 105-135).

3.4 De zondag in de kerkgeschiedenis

Een ander belangrijk aspect voor dit onderzoek is de sabbat en zondag in de vroege kerk. Hielden alle gelovigen in Jezus de sabbat? Welke invloed heeft de kerkgeschiedenis gehad op het houden van de zondag? Hoe is de het houden van de zondag ontstaan?

De zondag in de vroege kerk

In *Encyclopedia of Early Christianity* geeft Ferguson een korte beschrijving van de ontwikkelingen rondom de zondag in de vroege kerk. De eerste dag van de week was in de Joodse kalender de eerste dag na de sabbat. De heidense naam voor deze dag was 'de dag van de zon'. Door christenen werd deze dag ook wel de achtste dag genoemd. Dit had te maken met het nummer acht, dat wel geassocieerd werd met onsterfelijkheid en de wereld die verwacht werd. De dag werd ook wel 'de dag van de Heer' genoemd. Ferguson noemt het feit dat de christenen deze dag een nieuwe naam gaven erop wijst dat deze dag erg belangrijk voor hen was.

Er zijn veel pogingen gedaan om de wortels van het houden van de zondag door christenen te zoeken vóór het bestaan van het christendom of later, in de tweede eeuw. Toch kan het ontstaan van deze gewoonte het best uitgelegd worden door motieven die uit het christendom voortkomen.

De zondag was een belangrijke dag voor christenen, omdat dit de dag was waarop Jezus opstond uit de dood. Er werden ook wel andere associaties met deze dag in verband gebracht,

maar de opstanding blijkt daar de belangrijkste van te zijn. De zondag werd dan ook door christenen beschouwd als een dag van blijdschap. Op deze dag mocht niet gevast worden en het gebed werd staande gedaan, in verbinding met de opstanding, in plaats van geknield. Christenen kwamen gewoonlijk op deze dag samen, voornamelijk om het avondmaal te vieren. Deze gewoonte komt waarschijnlijk door Jezus' ontmoeting met de discipelen op de dag van de opstanding en de daaropvolgende zondag (Joh. 20:1, 19, 26).

In Handelingen 20 wordt een samenkomst op de avond van de eerste dag van de week beschreven. Het is in dit geval onduidelijk om welke dag het gaat: de zaterdag of de zondag. Als namelijk de Joodse kalender aangehouden wordt, zou het gaan om de zaterdagavond. Als de Griekse/Romeinse kalender aangehouden wordt, moet het om de zondagavond zijn gegaan.

'De dag van de Heer' werd consequent onderscheiden van de sabbat als een andere dag. Daarnaast werd er duidelijk gesteld dat de sabbat niet door christenen werd gehouden. Wel waren er Joodse christenen, die zowel de sabbat als de dag van de Heer vierden. Deze gewoonte laat het verschil zien tussen de aard van deze dagen. De zondag was een dag van samenkomst. De sabbat was een dag van rust. Hoewel men ook gewend was om op de sabbat samen te komen in de synagoge, is de werkelijke aard een dag van rust. Ook werd bij de beide dagen bij verschillende gebeurtenissen, die redding brachten, stilgestaan: de uittocht van de Joden uit Egypte en de opstanding van Jezus.

In 321 maakte Constantijn de zondag een officiële vrije dag. Hierdoor kreeg de zondag trekken van een dag van rust. Daarbij begonnen sommige christenen het vierde gebod toe te passen op de zondag. Maar de interesse van christenen om niet te hoeven werken op zondag had te maken met het aanmoedigen van anderen om mee te doen aan de samenkomsten van de kerk op die dag (Ferguson, 1999).

Locht benadrukt dat het vieren van de zondag gebruikelijk is geworden na het Nieuwe Testament en voor de tijd van keizer Constantijn. Hij noemt hierbij dat het dus niet zo is dat de discipelen meteen na de opstanding elke zondag samenkwamen.

De oudste christelijke tekst die zou spreken over de samenkomst van christenen op zondag is 1 Korintiërs 16:1-3. Paulus spreekt hier over het apart leggen van geld op de eerste dag van de week. Het is echter niet houdbaar om te zeggen dat deze tekst over een wekelijkse samenkomst van christenen op de zondag gaat. Het gaat hier namelijk niet om de zondag, maar om de zaterdagavond. Daarnaast draagt Paulus de christenen op om hun geld thuis apart te leggen. Deze tekst is dus geen argument om aan te tonen dat de christenen op zondag samenkwamen.

Hetzelfde beargumenteert Locht bij de verwijzingen in Handelingen 20. Paulus wilde waarschijnlijk op de zondag vertrekken uit Troas. De zaterdagavond was dus de laatste mogelijkheid om Paulus te kunnen horen spreken. Volgens de Joodse kalender zou dit wel de zondag zijn, maar dit was een uitzonderlijke bijeenkomst. Ook dit is dus geen bewijs dat de christenen wekelijks op de zondag samenkwamen.

In Openbaring 1:10 wordt verteld dat Johannes in vervoering raakte op de dag van de Heer. Echter hoeft dit geen bewijs te zijn dat dit dus op de zondag gebeurde. De zondag en de dag

van de Heer zijn namelijk niet zomaar als synoniemen van elkaar te lezen. De aanduiding zou net zo goed op de inhoud van het visioen kunnen duiden en niet zozeer op welke dag het precies was: het visioen had met het oordeel en dus met de toekomstige dag van de Heer te maken.

Zo concludeert Locht dat er geen aanwijzingen in het Nieuwe Testament te vinden zijn voor een wekelijkse bijeenkomst door christenen op de zondag. Daarnaast is er in het Nieuwe Testament geen discussie over een omslag van de sabbat naar de zondag. Het is dus aannemelijk om ervanuit te gaan dat de christenen in de tijd van het Nieuwe Testament gewoon de sabbat vierden (Locht, 2006, pp. 153-164).

Van de sabbat naar de zondag

Locht geeft in zijn boek verschillende redenen waarom christenen zich afkeerden van de sabbat en de zondag als dag gingen aanhouden. Hij beargumenteert dat de overgang van de sabbat naar de zondag precies het doel onderschreven dat christenen in de tweede eeuw hadden. Het eerste doel was om zich af te scheiden van de Joden. De overgang van de sabbat naar de zondag had namelijk te maken met het anti-Joodse gedachtegoed dat de kerk was binnengeslopen. Dit gedachtegoed was opgekomen in de periode van Joods verzet tegen de Romeinse overheid. Het bleef hangen in de kerk door de botsing van Joodse en niet-Joodse christenen in de gemeente. Er waren daarnaast ook theologische ontwikkelingen die hier invloed op hadden. Ten eerste ontwikkelde er zich een theologie met een negatieve houding tegenover Israël, de oudtestamentische God en de Thora. Ook was er een ontwikkeling waarin men zich afkeerde van een aardse toekomstverwachting. Dit gebeurde onder invloed van de Griekse filosofie, die men probeerde samen te laten gaan met het christendom. Hierdoor bleef het anti-Joodse gedachtegoed in de kerk en werd het versterkt.

Het tweede doel van de christenen was om de drempel te verlagen voor heidenen om zich tot het christendom te bekeren. In die tijd steeg de zonnecultus in populariteit. Elementen van de deze cultus werden gekerstend en verweven met het geloof in Christus. De stap om de dag die aan de zon gewijd was over te nemen, was daardoor minder groot om te nemen. Zo werd in de tweede eeuw de zondag de dag waarop christenen wekelijks bijeenkwamen. Ze vierden op dat moment de zondag niet zoals de sabbat werd gevierd, namelijk als rustdag. Het was enkel een dag om samen te komen. Deze samenkomsten vonden waarschijnlijk voor of na de werkdag plaats (Locht, 2006, pp. 164-182).

De zondag als rustdag

Het besluit van Constantijn om de zondag als rustdag in te stellen in 321 gold voor iedereen, behalve voor de boeren. Sinds zijn bekering enkele jaren ervoor was het christendom het geloof dat hij begunstigde. Dit zorgde echter voor een probleem voor de kerk. Het voorschrift kwam namelijk overeen met de regels voor de heidense feesten. Zo kon men op de vrije dag naar heidense religieuze feesten gaan. Ook kon men gemakkelijk op de zondag deelnemen aan (onchristelijk) vermaak. Dit stelde de geestelijke leiders van de kerk voor de keuze om de vrijheid van hun gemeenteleden in te perken.

‘De rust en toewijding aan God werden dan ook tot een religieuze verplichting gemaakt en de zondagsrust werd steeds vaker gezien als de christelijke vervulling van het sabbatsgebod.’ (Locht, 2006, p. 181)

Pas in de zesde eeuw kwam er een systematische regelgeving in de kerk om alle arbeid op de zondag te verbieden. De zondag is dus vanaf de vierde tot de zesde eeuw uitgegroeid tot een rustdag, waarop werk verboden werd, en werd daarmee gezien als een 'christelijke' sabbat (Locht, 2006, pp. 180-182).

Constantijns motieven

In *From Sabbath to the Lords Day* schrijft R.J. Bauckham over de motieven van Constantijn om de rustdag op zondag in te stellen. Het is lastig te zeggen wat Constantijns motieven precies waren om dit te doen.

'It is at least clear that his model cannot have been the Jewish Sabbath (on which agricultural work was especially prohibited) but rather the Roman pagan holiday. Although the laws use only the pagan title Sunday, Constantine can hardly have chosen the Christian day of worship by mere coincidence.' (Bauckham, 1982, p. 281)

Het kan zijn dat Constantijn deze wet liet afkondigen, omdat hij de christelijke bevolking wilde bevoorrechten. Het kan ook zijn dat hij dit deed met het oog op de zonneverering. Maar wat zijn motief precies was, is niet duidelijk. Het is belangrijk om te onderzoeken of zijn motieven persoonlijk waren of dat hij dit deed naar de wens van de christenen. Bauckham concludeert:

'In spite of the Constantinian legislation it is clear that true Sabbatarianism was a medieval, not a patristic, development.' (Bauckham, 1982, p. 287)

Conclusie

Uit de vergadering in Handelingen 15 blijkt dat niet-Joden moreel rein beschouwd konden worden, als ze zich aan de vier voorgeschreven wetten zouden houden. Ze hoefden zich dan niet, net als de Joden, te besnijden. Er wordt verschillend over gedacht wat dit nu precies betekende voor het houden van de andere Oudtestamentische wetten door niet-Joden.

Paulus had een positieve houding t.o.v. de wet. Hij liet zich negatief uit over het houden van de wet, als men het ging zien als een mogelijkheid tot zelfverlossing. Er wordt verschillend gedacht over de manier waarop Paulus omging met de wet. Dit heeft te maken met hoe men aankijkt tegen de wet. De een benadrukt vooral de continuïteit, de ander de discontinuïteit. Het is duidelijk dat beide aan de orde zijn, maar de vraag is welke nadruk beide krijgen. Zo zegt de een dat Paulus de wet bleef houden als een wetsgetrouwe Jood en op dezelfde manier om bleef gaan met de wet als gelovige in Jezus. De ander zegt dat hij veel flexibeler met de wet omging en de wet vooral hield bij de Joden om hen voor het evangelie te winnen. De wet zou voor God veel meer een onbelangrijke zaak zijn.

In Handelingen wordt duidelijk dat Paulus na zijn bekering de sabbat en de Joodse feesten nog steeds vierde. Er lijkt geen reden te zijn om te zeggen dat hij anders ging denken over het vieren van deze dagen. Daarom concludeert de ene visie dat dit ook betekende dat Paulus ervanuit ging dat niet-Joodse christenen ook de sabbat hielden. Een andere visie benadrukt dat Paulus ook aanwezig was bij een samenkomst op 'de eerste dag van de week'. Dit zou wijzen op een flexibele omgang met de sabbat door Paulus.

De zondag is vanaf het begin een belangrijke dag geweest voor christenen. De zondag was vooral een dag om samen te komen. De sabbat werd vooral als een rustdag gezien. Het is lastig om de zondag terug te vinden in het Nieuwe Testament. Er wordt op verschillende manier uitleg gegeven aan de teksten die naar de zondag zouden verwijzen.

Er waren verschillende redenen voor christenen om zich in de eerste eeuwen af te zetten tegen de sabbat. De zondag is pas later een rustdag geworden, tijdens de regering van Constantijn. Het is lastig te zeggen wat Constantijns motieven precies waren om de zondag als rustdag in te stellen. Het is in ieder geval duidelijk dat het verschuiven van de sabbat naar de zondag een geleidelijk proces is geweest, dat al vroeg, vanaf de eerste eeuw begon.

**4. Hoe kijken niet-Joodse christenen
binnen de Messiaanse beweging
in Nederland aan tegen het houden
van Oudtestamentische voorschriften?**

Inleiding

Om deze deelvraag te beantwoorden hebben we ervoor gekozen eerst stil te staan bij de visie van niet-Joodse christenen binnen de Messiaanse beweging op de Bijbel. Op welke manier wordt de Bijbel gelezen door de respondenten? Vervolgens willen we stilstaan bij de invloed van de kerkgeschiedenis. Welke invloed heeft de kerkgeschiedenis volgens de respondenten gehad op christenen en Joden vandaag de dag?

Deze twee elementen, de visie op de Bijbel en op de kerkgeschiedenis, heeft invloed op de manier hoe de respondenten aankijken tegen het houden van Oudtestamentische voorschriften. Daarom zullen we vervolgens kijken naar verschillende Bijbelse thema's die hiermee te maken hebben. Wat werd er volgens de respondenten tijdens de vergadering in Handelingen 15 besproken? Welke plaats heeft de wet in het leven van een gelovige en wat is Paulus' visie daarop? Hoe kijken de respondenten aan tegen het vieren van de sabbat of de zondag? Wat is hun visie op de Bijbelse feesten?

4.1 Visie op de Bijbel

Volgens respondenten 2.1 en 2.2 moet de Bijbel gezien worden als een eenheid. Het Nieuwe Testament noemen ze liever 'de boeken van het nieuwe verbond'. Die kun je niet losmaken van 'de boeken van het eerste verbond'. Respondent 3 noemt dat er een te sterke scheiding is gemaakt tussen het Oude en Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament is een voortzetting van het Oude Testament.

Respondent 1 ziet een ontwikkeling in de Bijbel. God heeft de opdracht aan Mozes gegeven het boek Genesis te schrijven om de lezers te laten zien dat het naar Jezus toegaat. Hij wordt vanaf het begin van de wereld al beloofd, alleen in verborgenheid.

Respondent 3 noemt dat we de Bijbel in eerste instantie letterlijk moeten lezen. Volgens hem lezen de Joden de boeken ook op die manier: de eerste betekenis is letterlijk. Respondent 4 leest de Bijbel ook letterlijk. Toch gaat het volgens hem niet alleen om 'de letter'. De Bijbel gebruikt ook beelden om een hogere werkelijkheid uit te leggen.

Respondent 5 vindt het belangrijk dat de Bijbel van kft tot kft gelezen wordt als Gods Woord. Voor hem is het principe 'Schrift met Schrift vergelijken' een belangrijk uitgangspunt. Je kunt niet een conclusie trekken uit één Bijbeltekst. Daar heb je de bredere context voor nodig.

Respondenten 2.1 en 2.2 willen de bijbel alleen maar lezen en niet meer luisteren naar wat theologen of de kerk hierover zeggen. Ze geloven dat als je dat doet, dat God je dan laat zien hoe het zit met zaken als de Bijbelse feesten, de sabbat en Gods plan hierin. Respondenten 6.1 en 6.2 noemen ook dat als je Gods Woord gaat ontdekken, dat je er als vanzelf achter komt dat God wil dat de sabbat gevierd wordt. Ook respondent 8 wilde zich alleen richten op de Bijbel. Toch kwam hij erachter dat het gebruiken van alleen de Bijbel niet voldoende is.

4.2 Het ontstaan van vervangingstheologie in de kerkgeschiedenis

Arno Lamm en Emile-Andre Vanbeckevoort geven in het boek *Wake up!* een beschrijving van het opkomen van de vervangingstheologie in de kerkgeschiedenis. De vervangingstheologie houdt in dat de kerk de plaats van Israël heeft ingenomen en het nieuwe of geestelijke Israël geworden is.

Ze noemen dat in de vroege kerk de gedachte is ontstaan dat Israël uit Gods plan verwijderd zou zijn. Dit omdat ze Jezus niet als de Messias hadden erkend. Vervolgens zou de kerk, die met Pinksteren is ontstaan, Gods enige volk zijn geworden waar Hij Zijn plan mee voortzette. Hij zou het oorspronkelijke verbond hebben afgesloten en een nieuw verbond gesloten hebben met dit nieuwe volk. Daarnaast zou Gods aanpak ook veranderd zijn: God zou zijn overgestapt van de wet naar liefde of genade.

In de eerste eeuw begon de kerk voornamelijk als een Joodse gemeenschap in Jeruzalem. Ze volgden Jezus' woorden op nieuwtestamentische wijze op.

'De sjabbat was voor hen dan ook de wekelijkse rustdag. Joden en niet-Joden kwamen naar de tempel en naar de plaatselijke synagogen en er waren veel huisgemeenten in die periode.' (Lamm & Vanbeckevoort, 2014, p. 114)

Toch kwamen er al vroeg conflicten tussen Joodse en niet-Joodse gelovigen in Jezus. Kijkend naar de geschiedenis van deze conflicten, blijkt dat de culturele en religieuze kloof tussen de groepen een zeer belangrijke voedingsbodem is geweest voor eeuwenlange Jodenvervolging. Vanaf de tweede eeuw kon een Jood alleen maar een volgeling van Jezus worden als hij afstand deed van zijn Jood-zijn. Door de kerkvaders groeide het anti-Joodse denken. Constantijn gebruikte zijn macht als keizer om de kerk de plaatsvervangende plek van Israël te geven. Hij besloot om een aantal christelijke feesten in te voeren en deze te integreren met bestaande heidense feestdagen. Zo wilde hij proberen de rust en vrede te bewaren tussen de verschillende groepen in zijn rijk.

'De christelijke feesten werden zoveel als mogelijk een week voor of na de Joodse feesten gevierd, om toch maar elk verwantschap tussen de Kerk en haar sapstroom uit te wissen.' (Lamm & Vanbeckevoort, 2014, p. 126)

Daarnaast werd de gedachte geïntroduceerd dat de sabbat en Joodse feesten verbonden waren met het Judaïsme, in plaats van met de Bijbelse leer. Ook werden christelijke elementen steeds meer met heidense gebruiken vermengd. Deze en meer andere redenen hebben er toe geleid dat de kerk grotendeels het zicht op Gods echte reddingsplan is kwijtgeraakt (Lamm & Vanbeckevoort, 2014, pp. 111-179).

De respondenten zien deze invloed van de kerkgeschiedenis ook. Respondent 5 is kritisch op de kerkgeschiedenis. Toen Israël andere goden ging dienen, werden ze hoeren genoemd. Volgens respondent 5 zie je dat door heel de kerkgeschiedenis heen die ontwikkeling heeft doorgezet. De kerk is een hoer geworden, vol met afgoderij, en heeft onschuldig Joods bloed en bloed van de getuigen van Jezus vergoten.

Respondent 5 vertelt dat we door de kerkgeschiedenis, die voor veel verwarring en verdeeldheid heeft gezorgd, de draad kwijt zijn geraakt. Als we het heidendom in de kerk halen dan doven we het licht van de Heilige Geest. In de kerkgeschiedenis zie je dat niet de Heilige Geest, maar mensen de regie hebben gehad. Bij de Reformatie en tijdens het Reveil heeft de Heilige Geest krachtig gewerkt. We hebben volgens hem Gods oordeel te wachten over onze hoogmoed en trots omdat we ons 2000 jaar lang boven het volk Israël hebben verheven.

Volgens respondent 6.1 heeft de vervangingsleer in de kerkgeschiedenis veel schade aangebracht. De zondag werd bijvoorbeeld gehouden, omdat men dacht dat de kerk in plaats van Israël was gekomen. Hij heeft geconcludeerd dat de vervangingsleer een leugen is. Ook respondent 10 noemt dat als je de kerkgeschiedenis onderzoekt, dat je dan ziet dat de zondag met grof geweld is ingesteld. Respondent 2.1 legt uit dat we door Constantijn aan de zondag zijn gekomen. Constantijn was namelijk een zoonanbidder. Zijn moeder werd christen. Constantijn is daar tussenin gaan schipperen en zo zijn we aan de zondag gekomen.

In de Kesher-cursus die respondent 8 heeft gevolgd, werd ingegaan op de invloed van de kerkgeschiedenis op de houding en de leer van de kerk. Hij kwam erachter dat het jodendom vertrappt werd en de deur werd uitgezet. Vooral in de derde eeuw koos de kerk voor nieuwe data en nieuwe feesten, met eigenlijk maar één motief: afstand nemen van het jodendom. Hier lag een antisemitische basis ten grondslag. Respondent 8 vindt dit kwalijk omdat God begonnen is met een volk en daar geen afstand van doet. Daarnaast ziet hij dat in de kerkgeschiedenis het evangelie 'Grieks' geworden is.

Respondent 4 waardeert de kerkgeschiedenis op een andere manier. Hij gelooft dat de Heilige Geest niet gebonden is aan muren en dat het geloof door de generaties heen wordt doorgegeven. Hij ziet de kerkgeschiedenis als een voortgaande lijn waarin de Reformatie een belangrijk keerpunt is geweest.

4.3 Visie op de sabbat en de zondag

Deze kijk op de kerkgeschiedenis heeft invloed op de manier waarop er gekeken wordt naar het houden van Oudtestamentische voorschriften. Volgens de schrijvers van *Wake up!*

'...hebben er na de Hemelvaart van Jezus Christus geen grote Godsgebeurtenissen meer plaatsgevonden die de Bijbelse uitgangspunten zouden kunnen hebben veranderd. Alle wijzigingen ten opzichte van de periode van de apostelen zijn dus door menselijke interpretatie en traditie ontstaan, door theologie.' (Lamm & Vanbeckevoort, 2014, p. 120)

Deze visie heeft ook invloed op hoe men kijkt naar de sabbat. Respondent 2.2 kwam erachter dat er in het Nieuwe Testament maar één keer gesproken wordt over de eerste dag waarop de gelovigen samenkwamen. Laatst kwam Respondent 2.1 erachter dat er gewoon staat dat ze op de sabbat samenkwamen. Dit paste toen niet in het theologische denken en daarom is de sabbat weg vertaald. Oftewel: er staat niets in het Nieuwe Testament over de zondag.

Respondent 3 kon nergens in de Bijbel vinden dat de sabbat veranderd was in de zondag. Voor hem was bepalend dat God de sabbat had ingesteld, en dat Hij als wetgever zelf zou moeten aangeven als die wet zou veranderen. Omdat hij het nergens in de Bijbel terug kon vinden, is de sabbat de sabbat gebleven en is dat in zijn ogen niet veranderd. Volgens respondent 9 lees je niets over de sabbat in het Nieuwe Testament, omdat het vieren van de sabbat voor iedereen vanzelfsprekend was.

Respondent 10 kwam tot de overtuiging dat God vanaf het begin van de schepping de zevende dag als rustdag heeft ingesteld. De sabbat komt in de Bijbel vaak naar voren. Het is Gods instelling dat de sabbat door iedereen gevierd wordt. Dit kun je ook uit de Bijbel opmaken. Jezus

zegt zelf: 'Ik ben Heer van de sabbat'. Jesaja noemt dat alle volken aan het eind van de tijden naar Jeruzalem zullen optrekken om de feesten te gaan vieren, ook de sabbat. Het 4e gebod uit de 10 geboden is tenslotte ook: gedenk de sabbatdag. Er staat niet: gedenk de zondag.

Respondent 5 vertelt dat het een doorn en gruwel is in Gods oog als we de zondag houden en niet de sabbat vieren. Hij kwam erachter dat de zondag gewijd is aan een afgod, aan de tegenstander van God, en daarom wilde hij niet langer de zondag houden. Ook respondent 6.1 en 6.2 kwamen achter de oorsprong van de zondag. Nu ze weten waar de zondag vandaan komt, willen ze de zondag niet meer houden. Ze kwamen erachter dat God de sabbat bedoeld heeft en vieren nu de sabbat uit gehoorzaamheid aan God. Ook respondent 5 ziet het houden van de sabbat als een stap in gehoorzaamheid en niet ter rechtvaardiging van zijn geloof.

Respondent 9 viert de sabbat uit liefde voor God: *'We verlangen ernaar de sabbat te houden, want we houden van de God van Israël'*.

Respondent 3 ziet het houden van de zondag uit genade, zoals dit door verschillende dominees getypeerd wordt, als één van de ergste leugens die er is. De mens werd namelijk geschapen op de zesde dag, toen alles door God gemaakt was. De mens kreeg de opdracht de aarde te onderhouden, maar kreeg eerst de opdracht om te rusten op de zevende dag. De leugen dat de zondag geboren is uit genade, is volgens respondent 3 afgrijselijk, omdat de sabbatdag al bestond. Wij mogen niet beschikken over de zevende dag. Het is Gods dag die Hij heiligde en apart zette voor Zichzelf.

Respondent 6.2 gelooft dat God met iedere gelovige een weg gaat. Bij sommige mensen duurt het een tijd totdat ze Gods liefde kunnen ervaren. Dat kan al een weg van jaren zijn voordat je tot die acceptatie komt. Het sabbat vieren kan dan als een brug te ver ervaren worden. Ze gelooft dan ook niet dat God mensen dit kwalijk neemt. Hij wil allereerst dat Zijn liefde beantwoord wordt. Van daaruit kunnen mensen verder groeien. Respondent 6.2 gelooft dat God weer teruggaat naar Zijn schepping als het 1000-jarig vrederijk aanbreekt. Dan zullen mensen moeten erkennen dat met het houden van de zondag afgeweken wordt van Gods bedoelingen.

Ook respondent 4 kwam tot de ontdekking dat de sabbat niet afgeschaft is. Hij is tot de overtuiging gekomen dat het vieren van de sabbat Bijbels is. De sabbat is er vanaf de schepping, en daarom heeft het hem verbonden met het begin van de Bijbel.

Respondenten 2.1 en 2.2 zijn erachter gekomen dat de sabbat al bij het begin van de schepping naar voren komt. De sabbat is dus niet alleen voor de Joden, maar voor de hele mensheid. Ook Jesaja spreekt hierover. Degenen die de sabbat houden, zullen geteld worden als degene die bij het volk Israël horen. De sabbat is dus niet alleen voor Israël bedoeld, maar voor de hele mensheid.

4.4 Visie op de wet

Wat betekent deze visie op de sabbat voor het houden van de rest van de Oudtestamentische voorschriften? Wat is de visie van de respondenten op het houden van de wet? Volgens respondenten 2.1 en 2.2 is het nieuwe verbond in eerste instantie gesloten met Israël, maar is het daarna opengetrokken voor iedereen om toe te kunnen treden. De Thora is daarmee niet vervallen. Jezus heeft de Thora vervuld, maar niet ontbonden. De essentie van de Thora is God

liefhebben en je naaste als jezelf. Dat is de kapstok, alle geboden moeten daaruit voortkomen. Volgens respondent 3 heeft de wet niet afgedaan met Jezus' dood en opstanding. Sterker nog: Jezus zelf zegt dat totdat de hemel en de aarde voorbijgaan, er geen jota of tittel van de wet afgedaan zal worden. De hemel en de aarde bestaan nog steeds en dus is de wet niet afgedaan.

Ook respondent 10 is ervan overtuigd dat de wet niet is afgedaan. *'Dit is een absurde gedachte, want dat zou betekenen dat je ook zou mogen moorden en stelen'*. Het is een inconsequente gedachte. Wie de Thora gaat houden, ontvangt zegen en leven in dit leven. Maar de Thora is geen verlossingsdocument; dat ligt in het bloed van Jezus.

Volgens respondent 8 gaat het er niet alleen om dát je de geboden die in de Thora staan opvolgt, het waarom is veel belangrijker. De valkuil is te denken dat je behouden wordt als je de geboden houdt. Het doel van het volgen van de Thora is volgens respondent 9 een betere wereld. God heeft leefregels gegeven zodat de mens tot bloei komt en tot zijn/haar bestemming komt, waarvoor de mens geschapen is. Daarvoor is Gods Geest noodzakelijk.

4.5 Verschil Jood en niet-Jood

Is er dan volgens de respondenten nog verschil tussen Joden en niet-Joden? Zouden zij op een verschillende manier met de Oudtestamentische voorschriften om moeten gaan? Hoe zien zij de uitkomsten van de vergadering in Handelingen 15?

De vergadering in Handelingen 15

Volgens respondent 3 ging het in de vergadering in Handelingen 15 niet over de wetten van Mozes, maar om de 'dogma's'. De Farizeeërs wezen de gelovigen uit de heidenen erop dat ze zich aan alle wetten van Mozes moesten houden. Respondent 3 noemt dat het niet ter discussie stond of de gelovigen uit de heidenen de wetten van Mozes moesten onderhouden. Het wordt in Handelingen 15 verondersteld dat ook de gelovigen uit de heidenen de wetten van Mozes (gaan) houden. In Handelingen 15:21 en de daaropvolgende verzen staat dat de wet van Mozes in elke synagoge wordt gelezen en uitgelegd. Je kunt er dus vanuit gaan dat de wetten van Mozes werden gehouden, maar dat de discussie in dit gedeelte gaat over de 'dogma's' die de Farizeeërs erbij hebben bedacht.

Respondent 5 gelooft ook dat de sabbat niet ter discussie stond tijdens de vergadering die beschreven staat in Handelingen 15. Iets wat niet ter discussie staat geldt als vanzelfsprekend. Volgens respondent 4 gaan de voorschriften die in Handelingen 15 opgelegd worden over het onthouden van hoererij, afgoderij en het eten van bloed. Het gaat volgens hem niet over het wel of niet eten van onrein voedsel, bijvoorbeeld varkensvlees.

Jood en niet-Jood

Volgens respondent 4 is er een eenheid tussen het volk Israël en de gelovigen uit de heidenen. Je kunt volgens hem niet stellen dat het volk Israël op een andere manier behouden worden dan de gelovigen uit de heidenen. Respondent 8 benadrukt dat Jood en niet-Jood, die beide in Jezus als Messias geloven, één zijn. Volgens hem is de scheiding tussen het Oude en Nieuwe Testament en de scheiding tussen Jood en niet-Jood weggefallen. Volgens respondent 10 is het een misvatting dat er verschil is tussen Jood en niet-Jood. Er zijn niet twee groepen gelovigen. *'Er is één God, met één doop, met één volk en één verbond'*.

Respondent 3 vertelt dat de wetten die in Gods koninkrijk gelden, gelden voor iedereen. Als God tegen de Joden zegt: 'Dit zijn Mijn wetten', dan gelden die wetten voor iedereen. De wetten gelden voor iedereen die aan Israël toegevoegd wordt. Als Paulus het beeld van de olijfboom noemt wil hij daarmee zeggen dat wij ge-ent zijn op de olijfboom Israël en van dezelfde sappen en voedingsstoffen leven als zij. Volgens respondent 3 kun je daaruit concluderen dat alle wetten die in de Thora staan gehouden moeten worden door de gelovigen uit de heidenen. De takken aan de olijfboom zijn afgebroken en de nieuwe takken worden op de boom ge-ent. Hij noemt dat volgens Paulus er geen verschil is tussen Jood en heiden, man of vrouw. Toch gelooft respondent 3 wel dat Israël daarbij nog steeds op de eerste plek staat.

Volgens respondent 9 heeft het volk Israël een andere plek in Gods plan dan de gelovigen uit de heidenen. 'Israël is de leraar van de volken'. God gebruikt Israël om Zichzelf zichtbaar te maken in deze wereld. Het Joodse volk is geroepen om de volkeren te onderwijzen zodat iedereen de Thora na gaat volgen en gaat leven naar de leefregels van God. De positie van de gelovigen uit de volkeren is om het volk Israël te helpen in deze bediening.

4.6 Specifieke onderwerpen m.b.t. het houden van Oudtestamentische voorschriften

Oudtestamentische feesten

De schrijver van het boek *Weg uit Babylon* noemt dat God gewaarschuwd heeft de feesten niet over te nemen van de heidenvolken. Toch is dit wel gebeurd. Gods feesten zijn bedoeld om Zijn daden te gedenken. Daarnaast geven ze een blauwdruk van de heilsgeschiedenis. Het is de hoogste tijd dat de kerk zich bekeert van het vieren van eigen feesten en dat zij Gods feesten weer gaat vieren. Door dit te doen kunnen gelovigen weer het Joodse volk tot jaloersheid wekken (Verwoerd, 2012, pp. 146-173).

Respondent 6.1 las meerdere boeken, waaronder *Weg uit Babylon*, waardoor hij concludeerde dat de zogenaamde 'christelijke' feesten, heidense feesten zijn met een christelijk sausje. Hij wilde hier niet in meegaan en is teruggegaan naar het vieren van de Bijbelse feesten: de feesttijden van de Heer, waarin verwezen wordt naar Jezus.

Respondent 1 ziet de Joodse feesten als richtingaanwijzers in de tijd. Het zijn Gods feesten. Op Zijn bestemde tijd zal Hij dingen gaan uitvoeren, daarbinnen speelt Jezus de belangrijkste rol. Ook respondent 10 vertelt dat het verlossingswerk duidelijk terug te zien is in de lijn van de Bijbelse feesten. De voorjaarsfeesten zijn al feilloos vervuld door Jezus. De najaarsfeesten gaan over de wederkomst van Jezus. Die komt Hij dus ook feilloos vervullen: van de dag van de bazuin staat voor de wederkomst, dan volgt de Grote Verzoendag en dan het Loofhuttenfeest. Dat staat voor de oogst van de volken. Daarna komt de eeuwigheid, verbeeld in het feest van de achtste dag.

Besnijdenis

De besnijdenis is een onderwerp waar binnen de Messiaanse beweging verschillend over gedacht wordt. Volgens respondent 10 blijft de besnijdenis van kracht als je zegt dat de wet niet heeft afgedaan. Dat is ook wat Jezus zegt. Over de besnijdenis wordt gezegd dat het een eeuwigdurende inzet is toen die in Genesis 12 en 17 werd ingesteld. Respondent 10 kwam daarom tot de conclusie, na de Bijbel onderzocht te hebben, dat de besnijdenis niet is afgeschaft. Mannen binnen zijn gemeente kunnen er zelf voor kiezen om besneden te worden. 'Er zijn mensen die dat inderdaad gedaan hebben, en anderen zijn daar nog niet aan toe, die zien

dat nog niet'. De besnijdenis moet, net als de volwassendoop, gezien worden als verbondsteken. Het heeft niets te maken met je behoudenis, maar het is een teken van het verbond.

De Messiaanse gemeente Beth Yeshua in Amsterdam gelooft dat voor de bekeerlingen die zich aansluiten bij Israël dezelfde geboden en inzettingen gelden, oftewel de Thora. Voor hen gelden dezelfde zegeningen en beloften, met dezelfde bekrachtiging: het verbondsteken in hun voorhuid (Beth Yeshua).

Volgens respondent 4 geeft de gemeente in Gouda de leden de vrijheid om zich wel of niet te laten besnijden. Ze leggen anderen geen geboden op.

De twaalf stammen

De visie van verschillende respondenten op de twee en tien stammen blijkt een belangrijk onderdeel te zijn van hun kijk op het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. In het boek *Weg uit Babylon* verwoordt Wim Verwoerd deze visie kort:

'Het feit blijft overeind staan, dat gelovigen uit de heidenen sowieso deel hebben aan Gods beloften met betrekking tot Israël. Maar het zou heel goed kunnen dat de christenen, die een niet aflatende liefde voor het Joodse volk hebben of nog krijgen, allemaal tot het Efraïm deel van Israël behoren.' (Verwoerd, 2012, p. 197)

Respondent 6.2 vertelt dat ze een verschil ziet tussen Joden en Israëlieten. De Joden vormen volgens haar de twee stammen, de Israëlieten de tien stammen. De Joden komen uit de stam Juda voort en zijn te herkennen aan hun haar- en kledingdracht. Respondent 6.2 ziet zichzelf als Israëliet. Ze ziet het land Israël als haar tweede thuis en ziet er altijd naar uit om daarnaar toe te gaan. Het verlangen naar Israël is iets wat ze niet kan verklaren en om die reden ziet ze zichzelf als Israëliet. Het is volgens haar niet mogelijk om uit te zoeken wie tot welke stam behoort, omdat de tien stammen verstrooid zijn. 'Als het goed is noemt elke christen zich Israëliet'. Het kan namelijk niet zijn dat je als christen niets met Israël hebt.

Respondent 5 vertelt dat Jakobus het in zijn brief over de tien stammen in de verstrooiing heeft. Hij doelt daar niet op de Joden, dat zijn namelijk maar twee stammen. In die tijd waren de tien stammen nog bekend. In Romeinen 9 staat ook duidelijk dat degenen die niet tot Zijn volk behoorden toch gerekend zullen worden als Zijn volk. Onder de heidenen zitten dus ook de tot heiden geworden Efraïmieten.

Respondent 10 gelooft dat het grootste gedeelte van het christendom de tien stammen zijn, maar dat ze daar wakker voor moeten worden. De twee huizen, Juda en Israël, zullen uiteindelijk samenkomen.

Conclusie

De respondenten hebben in de interviews verteld over hun visie op de Bijbel. Een aantal keer is door hen genoemd dat ze de Bijbel zien als een eenheid. Zo wordt de doorgaande lijn in de Bijbel duidelijk. Een respondent noemt dat hij de Bijbel letterlijk leest.

Verschillende respondenten noemen dat als men gewoon de Bijbel gaat lezen, dat ze dan tot dezelfde ontdekking zullen komen over de sabbat en de Joodse feesten als de respondenten.

Al vanaf het begin van de kerkgeschiedenis heeft de kerk de plek van Israël ingenomen. Dit heeft grote gevolgen gehad. Er zijn veel anti-Joodse keuzes gemaakt in de kerk. Hier hebben we onder andere de zondag en de christelijke feesten aan overgehouden. De respondenten zijn tot deze ontdekking gekomen. Ze hebben daarom afstand genomen van de zondag en zijn de sabbat gaan vieren. Ze zien dit als de dag die door God zelf is ingesteld. Door de sabbat te vieren, zijn ze gehoorzaam aan God.

Deze manier van kijken heeft ook invloed op het kijken naar het houden van andere Oudtestamentische voorschriften. Er wordt door verschillende respondenten genoemd dat de wet niet is afgedaan door Jezus en dus nog gewoon gehouden moet worden. Het houden van de wet heeft niets te maken met behouden worden, maar met gehoorzaamheid.

Volgens verschillende respondenten is er geen verschil meer tussen Joden en niet-Joden. Er is geen verschil als het gaat om de manier waarop ze behouden worden en hoe ze met de wet om moeten gaan. Wel wordt genoemd dat Israël nog een speciale plek heeft in Gods plan.

De Joodse feesten worden door verschillende respondenten als Gods dagen aangewezen. Dit is dan ook de reden dat ze deze feesten en niet de christelijke feesten willen houden. De Joodse feesten geven inzicht in Gods plan.

Er zijn verschillende mensen binnen de Messiaanse beweging die geloven dat de besnijdenis een blijvend teken is van het verbond, zowel voor Joden als voor niet-Joden.

Verschillende respondenten noemen dat ze zichzelf zien als een Israëliet uit de tien stammen. Een respondent gelooft dat veel christenen ook tot deze stammen behoren.

5. Welke factoren zijn belangrijk voor niet-Joodse christenen om zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging?

Inleiding

Er zijn verschillende redenen waarom mensen zich aansluiten bij de Messiaanse beweging. Bij deze deelvraag willen we kijken hoe de respondenten bij deze beweging terechtkwamen. Wat zijn factoren die hen in de Messiaanse beweging hebben aangetrokken? We beantwoorden deze vraag vanuit de antwoorden die de respondenten ons in de interviews hebben gegeven. Er zijn veel verschillende thema's in de interviews naar voren gekomen. We beperken ons bij deze deelvraag tot de belangrijkste en meest besproken thema's die betrekking hebben op het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen.

5.1 Zoektocht naar de Joodse wortels van het christelijk geloof

Een eerste factor die genoemd wordt door de respondenten, is de zoektocht naar de Joodse wortels van het christelijk geloof. Alle respondenten noemen dat ze een zoektocht naar de Joodse wortels van hun geloof hebben meegemaakt. Deze zoektocht ontstaat doordat mensen zelf op onderzoek uitgaan.

Zelfstudie

Respondent 3 noemt dat mensen zelf onderzoek doen en tot andere conclusies komen dan wat ze van dominees te horen krijgen. In de gemeente van respondent 4 is een groep mensen die door het lezen van het boek *Wake Up!* tot inzicht is gekomen. In het gezin waarin hij opgroeide was aandacht voor Israël, de eindtijd en later ook voor de sabbat. Zijn ouders begonnen met Bijbelstudies en kwamen tot de ontdekking dat er eenheid is tussen het volk Israël en de gelovigen uit de heidenen. Een andere groep in zijn gemeente is de Bijbel anders gaan lezen en is tot de overtuiging gekomen dat het vieren van de sabbat juist is.

Respondent 8 volgde met meerdere mensen de Kesher-cursus waarin de verbinding werd gezocht met de Thora en uitleg werd gegeven over de invloed van de kerkgeschiedenis op het vieren van de sabbat en de feesten.

In de gemeente waar respondent 4 onderdeel van uitmaakt kwam een kleine groep (zonder kerkelijke achtergrond) tot geloof door middel van evangelisatie. Ook het lezen van het boek *Openbaring* zorgde ervoor dat mensen terechtkwamen bij een Messiaanse gemeente. Er is veel literatuur over dit onderwerp waar mensen zelf studie naar doen. Mensen gaan er niet vanzelfsprekend meer vanuit dat wat op de preekstoel gezegd wordt waarheid is. Steeds vaker zie je dat mensen dit zelf willen checken. De vrijheid en de ontdekkingstocht die je binnen de Messiaanse gemeenten hebt nodigen mensen uit. Volgens respondent 5 zorgt het boek *Weg uit Babylon* er ook voor dat mensen bij een Messiaanse gemeente uitkomen. Het zet mensen aan het denken en brengt ze tot de overtuiging dat de sabbat vieren Bijbels en door God bedoeld is. Respondent 6 is één van de mensen waarvoor het boek *Weg uit Babylon* betekenis kreeg.

De invloed van het internet heeft volgens respondent 10 een belangrijke rol gespeeld. Mensen kunnen door middel van het internet zelf onderzoek doen naar de sabbat en de Bijbelse feesten. Het internet heeft een niet te onderschatten invloed. Iedereen die zelf wil onderzoeken en nadenken kan dat via de informatie die op internet verkrijgbaar is. De leiding van Gods Geest is noodzakelijk hierin. 'Er is niemand die kan zeggen: 'Ik wist het niet''.

Aandacht voor Israël

Volgens respondent 1 is een bezoek aan het land Israël ook één van de redenen dat mensen terechtkomen in een Messiaanse gemeente. Er liggen verschillende redenen ten grondslag aan de zoektocht die mensen in dit land afleggen. Zelf kwam respondent 1 kwam door het werken voor christelijke projecten in het Midden-Oosten in aanraking met rabbijnen. Bij hen merkte hij een enorme diepgang in de kennis over de Thora wat zijn leven heeft veranderd. Het oude Joodse denken bood hem verrassend nieuwe inzichten. Ook respondent 5 ziet dat sommigen bij een Messiaanse gemeente terechtkomen na een bezoek aan Israël.

Respondent 9 ziet de Messiaanse beweging groeien, met name na de eenwording van Jeruzalem. Ook de stichting van de staat Israël heeft voor verandering gezorgd. Dit was niet het beginpunt, want al tijdens het Reveil waren er mannen die aan de deuren van de kerk klopten en aandacht vroegen voor het volk Israël. Ook na de Tweede Wereldoorlog is de aandacht voor Israël gegroeid en zijn mensen gaan nadenken hoe ze zich moeten verhouden tot het volk Israël.

Zoektocht

Voor veel respondenten is een lange zoektocht vooraf gegaan aan het aansluiten bij de Messiaanse beweging. Ze hebben zich tussen verschillende gemeenten bewogen, voordat ze zich bij een Messiaanse beweging aansloten. Voor respondent 10 was het doortrekken van de kerk, naar de pinkstergemeente en tenslotte de Messiaanse beweging een weg 'van goed, naar beter, naar best'.

5.2 Manier van Bijbellesen

Volgens respondent 1 is het ontdekken van de waarde van de Thora één van de factoren dat mensen terechtkomen in de Messiaanse beweging. Ze ontdekken de lijnen in de Joodse feesten die steeds meer ontvouwd gaan worden en waarin Israël een belangrijke rol gaat spelen. Op de vraag 'Wat is de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging in Nederland?' antwoordt respondent 9 als volgt: 'Door de Messiaanse beweging komt Gods Woord nog rijker tot ons dan het tot nu toe is gebeurd. Je gaat het Nieuwe Testament veel beter begrijpen. De brieven van Paulus begrijp je beter als je het Oude Testament goed kent. In het Nieuwe Testament vind je alleen maar de correcties en aanvullingen op het Oude Testament.'

Ook bij respondent 8 en zijn vrouw had de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging te maken met de kennis die ze opdeden over Gods Woord. Zij waren niet op zoek naar een plek waar ze pastoraat konden ontvangen, maar vooral naar een plek waar ze meer konden leren over de Bijbel.

Volgens respondent 7 heeft de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging te maken met de honger naar Gods Woord. Je moet interesse hebben om meer over Gods Woord te willen leren. Jezus zegt zelf: 'Als ik terugkom, vind ik dan nog hét geloof?' Respondent 7 doelt met het geloof op het verlangen om Gods Woord te kennen.

Vrijwel alle respondenten hebben een verandering mee gemaakt in de manier van Bijbellesen. Ze hebben de bril waarmee ze de Bijbel eerst lazen afgezet en zijn met een nieuwe bril de Bijbel gaan lezen. Of zoals respondent 10 het zegt: 'De Bijbel in zijn geheel, met de Messiaanse bril'.

De eerste vijf boeken van Mozes worden door respondent 1 gelezen met de vraag: 'Waar kan ik Jezus in ontdekken?' Voor hem heeft de Bijbel een rijke en diepere betekenis gekregen door deze lijn in het achterhoofd te houden.

5.3 Sabbat

Voor respondenten 2.1 en 2.2 begon alles met de sabbat. Zij waren in de begin jaren '80 een van de eerste echtparen die begonnen met het vieren van de sabbat. Hun voorliefde voor Israël was hier medeoorzaak van. Voor hen kwam de sabbat vóór de Messiaanse beweging. Het vieren van de sabbat heeft ervoor gezorgd dat ze op zoek gingen naar mensen die dit ook deden. Het aansluiten bij een Messiaanse beweging was hier een gevolg van.

Respondenten 6.1 en 6.2 organiseren 'Wachters'-bijeenkomsten (Bijbelstudies) waardoor mensen bij elkaar worden gebracht en ze tot de overtuiging komen dat het vieren van de sabbat is wat God van ons vraagt. Respondent 9 las in 1984 een blad over de sabbat en zondag. Dit zette hem aan het denken en vanaf 1986 zijn hij en zijn vrouw de sabbat gaan vieren. Dit ging gelijk op met het vieren van de Bijbelse feesten.

5.4 Openbaringen

Persoonlijke openbaring

Verschillende respondenten hebben – naar hun eigen zeggen – een openbaring van God gekregen. Dit was soms nadat ze de keuze hadden gemaakt om de sabbat te vieren. Op andere momenten was het een bevestiging van de weg die ze volgden.

Volgens respondent 1 zijn openbaringen van God één van de redenen dat mensen terechtkomen in een Messiaanse gemeente. Respondent 3 ervaart ook dat God mensen roept naar de Messiaanse gemeenten. In de gemeente waar respondent 4 deel van uitmaakt zijn mensen die een openbaring van God krijgen als ze de Bijbel lezen. Ook in de gemeente van respondent 5 is dit te zien en komen mensen bij de gemeente terecht door een openbaring van God.

Voor respondent 3 waren openbaringen van God een bevestiging van de weg die hij en zijn vrouw volgden. Vanaf het moment dat zij de sabbat zijn gaan vieren heeft hij meerdere keren openbaringen over de Bijbel gehad. Eén van die momenten was het horen van een stem uit de hemel, middenin de nacht, die tegen hem zei: 'en Jozef was geen Farao'. Deze zin heeft er mede voor gezorgd dat hij niet meer gelooft in de godheid van Jezus.

Respondent 7 krijgt regelmatig in zijn wandel met God antwoorden op vragen. Hij stelt vragen aan God en krijgt antwoorden terug. Die antwoorden komen in de vorm van de Geest die het in zijn hart legt, of 's nachts door middel van een droom of beeld. Ook respondent 10 heeft ervaren dat God het onderwerp van de sabbat in zijn leven invoerde.

Het aansluiten bij de Messiaanse beweging wordt door de respondenten ook wel gezien als een daad van gehoorzaamheid.

Voortgaande openbaring

Meerdere respondenten zien de Messiaanse beweging als Gods werk en een teken dat God in fases Zijn plan met de wereld zichtbaar maakt.

Respondent 8 vertelt dat God in fases Zijn plan zichtbaar maakt. God maakte Zich aan Abraham bekend en liet zien hoe groot zijn nageslacht zou worden. Aan Mozes maakt Hij weer een ander deel bekend. Op die manier ontrolt God steeds verder Zijn plan door de geschiedenis heen. Met dat de Bijbelse feesten elk jaar opnieuw gevierd worden, wordt Gods plan zichtbaarder. Het is volgens respondent 8 veel 'cyclischer' dan wij denken. God brengt onder Joden het besef dat ze thuis horen in het land Israël en dat Hij ze daar bedoeld heeft. Vanuit dat besef zie je steeds meer Joden terugkeren naar Israël. Vanuit de Reformatie en de Rooms Katholieke kerk zie je ook de voortgaande openbaring. Mensen die in kerken opgroeien komen opeens tot de ontdekking: er is meer. God gebruikt in onze tijd het internet en Google waardoor veel kennis vergaard kan worden.

We zitten nu in een fase waarin Joden terugkeren naar Israël, mensen tot verandering komen en de sabbat gaan vieren en de eenheid van Jeruzalem zichtbaar wordt. Dit zijn essentiële dingen in Gods koninkrijk en die gebeuren niet toevallig.

Respondent 10 ziet het als Gods werk dat Hij de eenheid terug gaat brengen. Die eenheid moet breed uitgelegd worden. Alle wedergeboren christenen in de kerken zijn onderweg en dat ze tot een eenheid gebracht worden, dat kan alleen God zelf doen. Jezus speelt hierbij een belangrijke rol.

Jezus kwam de eerste keer op aarde als lam, om geslacht te worden tot verzoening van zonden. De tweede keer komt hij op aarde als de leeuw van Juda, om Gods vijanden te verslaan. Het verlossingswerk is duidelijk terug te zien in de lijn van de Bijbelse feesten. De voorjaarsfeesten zijn al feilloos vervuld door Jezus, de najaarsfeesten gaan over de wederkomst van Jezus; die komt Hij dus ook feilloos vervullen.

Volgens respondent 8 gaat het geloof in God verder dan 'blij, blij, mijn hartje is zo blij'. God haalt mensen bij een plek vandaan, uit het Egypte, om tot je doel te kunnen komen. Vervolgens kan Hij ons gebruiken in Zijn koninkrijk, waarbij het niet om ons draait. Het gaat niet zozeer om ons behoud (ook wel), maar om God die door ons Zijn koninkrijk kan vestigen.

5.6 Vervreemding van de kerk

Voor vrijwel alle respondenten is er sprake geweest van vervreemding van de gevestigde kerken. Dit hangt nauw samen met de kritiek op de kerkgeschiedenis dat bij de vorige deelvraag al ter sprake is gekomen. Volgens respondent 4 voelen mensen zich aangetrokken tot de Messiaanse beweging omdat ze geen antwoorden vinden in traditionele kerken. Ze gooien het dan over een andere boeg en zetten zich af tegen de gevestigde kerken. Sommigen neigen dan naar het jodendom omdat dit hen duidelijke kaders geeft.

Respondent 5 ziet dat mensen teleurgesteld raken in de kerk op het gebied van wereldgelijkvormigheid, en gaan om die reden naar een Messiaanse gemeente. In zijn gemeente zitten verschillende gemeenteleden met het gevoel veel gemist te hebben in de kerken en evangelische gemeenten. Anderen kunnen in geen enkele gemeente vinden waar ze naar op zoek zijn en komen uiteindelijk terecht in een Messiaanse gemeente.

Bij de overstap naar de Messiaanse beweging liet respondent 10 enerzijds de zondag en de kinderdoop los, maar nam hij de grondpijler van het christelijk geloof mee: de verlossing door

het bloed van Jezus. De dagelijkse wandel met God en het bestuderen van Gods Woord is hierin belangrijk. Volgens hem is het belangrijk naar de Geest van God te luisteren, omdat de Geest volkomen in lijn is met het woord. Waar christenen leren dat de 'wet is afgeschaft of veranderd', handelen ze in wezen wetteloos volgens respondent 10. Anderzijds waakt hij ervoor om klakkeloos het jodendom te accepteren. Ook daarin zijn menselijke tradities en leringen.

Volgens respondent 8 zie je in de postmoderne samenleving dat mensen gaan studeren en niet altijd de dominee op zijn woord geloven. Ze vergaren zelf de kennis en komen tot de overtuiging dat wat de dominee zegt niet altijd klopt. Een deel van de mensen die tot de conclusie komen dat het sabbat vieren Bijbels is, en nog steeds van kracht is, blijft alsnog in de kerk. Een ander deel neemt de overwegingen serieus en verlaat de kerk. Mensen zijn niet meer tevreden met de geijkte antwoorden die ze te horen krijgen in de kerken of evangelische gemeenten. Omdat mensen mondiger worden zijn ze niet tevreden met korte antwoorden, maar willen diepgang.

Ook ervoeren sommige respondenten weerstand bij de kerk waar ze onderdeel van waren. Een respondent werd verzocht te stoppen met het leiding geven aan Bijbelkringen, omdat de leden teveel beïnvloed zouden kunnen worden door het Messiaanse gedachtegoed. Een andere respondent werd om dezelfde reden gevraagd om de kerk te verlaten. Deze weerstand heeft bij verschillende respondenten gezorgd voor vervreemding met de kerk.

5.7 Passend in deze tijd

De aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging is onder andere te verklaren door de ontwikkelingen in de maatschappij. Volgens respondent 4 willen mensen terug naar de 'basics'. Dat zie je ook breder in de maatschappij terugkomen. Een voorbeeld hiervan is het eten van natuurlijk voedsel. Mensen willen terug naar de basis, ook op het gebied van het geloof. Veel mensen maken beslissingen op basis van hun gevoel. Dat komt omdat ze geen theologische basis hebben van waaruit ze keuzes maken. Respondent 6.1 herkent de 'back to basis' als reden dat mensen terugkeren naar de Bijbel.

5.8 Herkenning binnen de Messiaanse beweging

Op het moment dat je op zoek bent naar de Joodse wortels van je geloof en alle zekerheden die er ooit waren wegvallen, kan de Messiaanse beweging voor herkenning en erkenning zorgen. Respondent 1 ziet dit gebeuren bij mensen die zich aansluiten bij de Messiaanse beweging. Ze vinden herkenning bij anderen in de zoektocht die ze hebben.

Voor respondent 2.1 is de warme gemeenschap die de Messiaanse beweging biedt een van de factoren voor de aantrekkingskracht. Hij waardeert het om met elkaar het Shema te reciteren. Dit zorgt voor een verbinding met gemeenten over de hele wereld waar ook datzelfde Shema wordt uitgesproken. Respondent 2.2 noemt het samenkomen op de sabbat als aantrekkingskracht. Het zorgt voor rust als je je niet meer hoeft te verdedigen nu ze in een gemeenschap bijeenkomen. Iedereen begrijpt je en je hoeft je oren niet meer te spitsen of er iets aan de inhoud niet klopt.

5.9 Weerstand

Opvallend is dat in de reacties van de respondenten naar voren komt, dat de overgang van het vieren van de zondag naar de sabbat, en van de kerk naar een Messiaanse gemeente veel weerstand op kan roepen. Een aantal respondenten hebben dit ook zelf meegemaakt. Ze ervaren onbegrip en weerstand bij de keuzes die ze maken. De overgang kan weerstand oproepen bij familieleden en vrienden die niet meegaan in de keuzes van de respondenten. Echter is de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging voor hen groot genoeg geweest om de overstap te maken.

Conclusie

Uit de bovenstaande punten blijkt dat er verschillende factoren belangrijk zijn voor niet-Joodse christenen om zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging. Het heeft vaak te maken met een zoektocht die mensen aangaan naar de Joodse wortels van het christelijk geloof. Ze gaan zelf op zoek naar deze wortels door literatuur te lezen, cursussen te volgen of reizen te maken naar Israël. Het aansluiten bij de Messiaanse beweging heeft vaak te maken met een andere manier van Bijbellesen.

Voor sommige mensen binnen de Messiaanse beweging heeft hun ontdekking van de sabbat ervoor gezorgd dat ze zich hebben aangesloten. Ook kunnen openbaringen van God hiervoor hebben gezorgd. Vervreemding van de kerken waar de mensen lid van waren, heeft er ook vaak voor gezorgd dat mensen op zoek gingen naar nieuwe gemeenten.

De Messiaanse beweging lijkt ook iets te zijn wat past in deze tijd, omdat de beweging terug wil naar de 'basics'. Mensen die een zoektocht ondergaan, vinden vaak herkenning binnen de Messiaanse beweging. Dit is een laatste factor waarom ze zich aansluiten bij de Messiaanse beweging. Opvallend is dat, ondanks de weerstand die verschillende respondenten hebben ervaren, dit hen niet heeft weerhouden om zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging.

6. Conclusie

Na het beantwoorden van alle deelvragen, willen we in de conclusie antwoord geven op de hoofdvraag van dit onderzoek: *Wat is de aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging in Nederland op niet-Joodse christenen?*

Ten eerste is in dit onderzoek gekeken naar de Messiaanse beweging in Nederland. Het is duidelijk geworden dat de Messiaanse beweging een wereldwijde beweging is, die teruggaat op de Joodse christenen in de vroege kerk. Ze wil terug naar de Joodse wortels van het christelijk geloof. Dit leidt er onder andere toe dat men de sabbat en de Joodse feesten weer gaat vieren.

De Messiaanse beweging in Nederland is de afgelopen dertig jaar sterk gegroeid. Het is een veelkleurige en veelzijdige beweging. Dit blijkt uit het verschil aan visies op theologische onderwerpen en het verschil aan invulling van het geloof. De beweging is niet georganiseerd. Er zijn in het verleden wel initiatieven geweest om het onderlinge contact te bevorderen. Sommige van deze initiatieven bestaan nog steeds, andere zijn opgeheven. Een aantal Messiaanse gemeenten staan in contact met elkaar. Toch staan ze voornamelijk op zichzelf. De beweging bestaat grotendeels uit niet-Joden met een kerkelijke achtergrond.

Vervolgens is gekeken naar bijbels-theologische aspecten die van belang zijn bij het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. Er is gebleken dat in het Nieuwe Testament al veel discussie rondom dit onderwerp bestond. De teksten die over dit onderwerp gaan, worden op verschillende manieren uitgelegd. Er wordt verschillend gedacht over de continuïteit en discontinuïteit van de wet. Hieruit volgt dat er ook verschillend gedacht wordt over de vraag of niet-Joden zich aan de wet of een gedeelte daarvan zouden moeten houden.

Daarnaast is er gekeken naar kerkhistorische aspecten die hierbij van belang zijn. Er is gebleken dat de overgang van de sabbat naar de zondag een geleidelijk proces is geweest, dat al vanaf de eerste eeuw is begonnen. Ook is gebleken dat het lastig is om uitspraken te doen over de motieven van Constantijn om de zondag als rustdag in te stellen.

Vervolgens is er gekeken naar de visie van niet-Joodse christenen binnen de Messiaanse beweging op het houden van Oudtestamentische wetten. Er bestaat onder een groot deel van de bezoekers van de Messiaanse beweging een duidelijke visie op wat er in de kerkgeschiedenis is gebeurd. Dit heeft invloed op hun kijk op het vieren van de zondag en de sabbat. Men gaat ervan uit dat de wet niet is afgeschaft en dat er geen verschil bestaat tussen Jood en niet-Jood als het gaat om het houden ervan. Dit alles gaat samen met een duidelijke visie op het lezen van de Bijbel.

Tot slot is er gekeken naar de factoren die belangrijk zijn voor niet-Joodse christenen om zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging. De aantrekkingskracht van de Messiaanse beweging heeft te maken met de zoektocht die mensen gaan naar de Joodse wortels van het christelijk geloof. Er zijn verschillende factoren aan te wijzen die een zoektocht bij mensen op gang brengt. De Messiaanse beweging sluit aan bij deze zoektocht. Ze is passend in deze tijd en geeft antwoord op de vragen die mensen hebben. Daarnaast zijn er verschillende factoren die ervoor zorgen dat mensen vervreemden van hun eigen achtergrond. Ze vinden herkenning in hun zoektocht binnen de Messiaanse beweging.

7. Discussie en evaluatie

7.1 Discussie

Inleiding

In de discussie willen we onze persoonlijke visie en reflectie weergeven. We staan aan het eind van het afstudeerproces en hebben tien respondenten gesproken. We willen ten eerste onze waardering noemen voor de Messiaanse beweging. Daarnaast willen we ook kritische vragen stellen naar aanleiding van onze bevindingen.

Visie op Israël

Wat we ten eerste waarderen aan de Messiaanse beweging is het streven om de vervangings-theologie tegen te gaan. Ze willen het volk Israël graag de plek in het verbond teruggeven, die het volk in hun ogen zou moeten hebben. Ze willen zich verhouden tot de ontwikkelingen die rondom het land Israël spelen en hebben een visie ontwikkeld op zowel het land als het volk. Ze lopen hiermee voor op veel gevestigde kerken in Nederland. De groei van de Messiaanse beweging is daarmee een oproep naar deze kerken om zich te bezinnen op het onderwerp Israël.

Verbinding met Joden

Daarnaast waarderen we dat respondenten met deze beweging een brug willen slaan tussen Joden en christenen. We zijn ons tijdens het onderzoek steeds meer bewust geworden van de kloof die tussen beide groepen ligt en hoe moeilijk het is om deze te overbruggen. In de gesprekken hebben we gemerkt dat sommige respondenten zich bewust zijn van de kwetsbare relaties tussen Joden en christenen en hier zorgvuldig mee om proberen te gaan. Ze zijn zich bewust van het verleden tussen Joden en christenen en bieden de Joden hiervoor plaatsvervangend hun excuses aan. Door de invulling van hun geloof vinden ze regelmatig een opening bij Joden. Daarnaast wordt er door respondenten onderzoek gedaan naar de Thora en verschillende andere bronnen. Door deze kennis hebben ze meer zicht op de gevoeligheden tussen Joden en christenen. We zien het belang van deze bewustwording en kennis in en waarderen het dat hier binnen de Messiaanse beweging zoveel ruimte voor is.

Wat wij ons afvragen is of deze verbondenheid ook samengaat met een kritische houding. De respondenten spreken vol waardering over Joden en willen graag van hen leren. Dit is in onze ogen een goede houding. Het is belangrijk om in het oog te houden dat een groot deel van de Joden seculier is. Daarnaast is er grote diversiteit onder de orthodoxe Joden. De groep waar de respondenten een voorbeeld aan nemen is dus klein en divers. We vragen ons af of men zich hier bewust van is.

Gehoorzaamheid

Tijdens de interviews hebben we bewondering gekregen voor de gehoorzaamheid van de respondenten. Ze willen gehoorzaam zijn aan Gods Woord en de openbaringen die ze hebben kregen, ook als dit hen offers kostte. Het is vaak geen gemakkelijke weg die ze hebben gekozen. Sommige respondenten hebben weerstand ervaren vanuit de kerk waar ze vandaan kwamen of ervaren nog steeds onbegrip van familie en vrienden voor de keuzes die ze maakten. Toch wilden ze gehoorzaam zijn aan God. Voor deze gehoorzaamheid en het doorzettingsvermogen hebben we bewondering.

Visie op de Bijbel

Daarnaast hebben we waardering gekregen voor het verlangen dat we hebben geproefd om meer kennis op te doen van de Bijbel. Ook waarderen we de nadruk die gelegd wordt op de eenheid van de Bijbel. We zien om ons heen vaak hoe het Oude en Nieuwe Testament naast elkaar worden gezet. Het is mooi om te zien dat dit bij de Messiaanse beweging anders is.

We zetten onze vraagtekens bij de visie die sommige respondenten hebben op het lezen van de Bijbel. Ze gaan er dan vanuit dat, als je de Bijbel gaat lezen, je tot dezelfde conclusies komt als zij. Ons inziens is deze visie niet houdbaar. Als we kijken naar de geschiedenis, is de Bijbel in zoveel tijden en landen verschillend gelezen en geïnterpreteerd. Hebben al deze mensen de Bijbel niet goed gelezen? Het lezen en interpreteren van de Bijbel is veel complexer dan door deze respondenten gesteld wordt.

Ook het principe 'Schrift met Schrift vergelijken' is door de respondenten genoemd. Hier wordt mee bedoeld dat je geen conclusies kunt trekken uit één Bijbeltekst. De Bijbeltekst moet met andere Bijbelgedeelten vergeleken worden en de context moet in het oog worden gehouden. Naar onze mening is dit een goed principe, maar het is niet altijd voldoende om tot een goede uitleg te komen. Want ook als je 'Schrift met Schrift' vergelijkt is er de mogelijkheid dat de Bijbelteksten elkaar bevestigen. Onze vraag daarbij is: 'Wie bepaald welke Bijbelteksten ertoe doen? Hoe weet je dat de Bijbelteksten over hetzelfde thema gaan?' Het gevaar bestaat dat je in een cirkelredenering terechtkomt, waarbij elke nieuwe ontdekking een bevestiging is van wat je al dacht.

Visie op de kerkgeschiedenis

Uit ons onderzoek is gebleken dat de meeste respondenten een uitgesproken mening hebben met betrekking tot de ontwikkelingen in de kerkgeschiedenis. Ze zijn kritisch op de heidense elementen die overgenomen zijn in het christendom. Volgens hen speelde Constantijn hier een belangrijke rol in. We kunnen ons enerzijds in deze kritische houding vinden. In de kerkgeschiedenis zijn christenen vaak tekort geschoten in het navolgen van Jezus. Het Joodse volk is onrecht aangedaan en regelmatig hadden christenen hiermee te maken.

Anderzijds vinden we deze visie op de kerkgeschiedenis eenzijdig. Er valt namelijk veel meer te zeggen over wat er in de kerkgeschiedenis is gebeurd en hoe dit zijn invloed heeft gehad. De stelling die de respondenten innemen dat Constantijn de sabbat heeft vervangen voor een heidense feestdag, is een stelling waar wij geen bewijs voor kunnen vinden. De overgang van de sabbat naar de zondag ontstond niet op één dag door het toedoen van één man. Het is een veel langer proces geweest, dat niet door het besluit van één keizer verklaard kan worden. Daarnaast is het lastig om uitspraken te doen over de motieven van Constantijn om de zondag als rustdag in te stellen.

We missen bij een aantal respondenten een waardering voor de rol van de Heilige Geest in de kerkgeschiedenis. De gedachte dat de Heilige Geest vooral bij het Reveil en de Reformatie heeft gewerkt, en niet in de andere eeuwen, is ons inziens een te snelle conclusie. Er wordt voorbijgegaan aan de mogelijkheid dat de Heilige Geest door de generaties, tradities en de geschiedenis heen werkt.

Visie op de wet

De meeste respondenten geven aan dat we niet door het volgen van de wet gerechtvaardigd kunnen worden. We worden gered door het offer van Jezus en niet door eigen toedoen. Het volgen van de Oudtestamentische voorschriften zien de respondenten als gehoorzaamheid aan God. Daarnaast geven respondenten aan het vieren van de sabbat als belangrijk onderdeel te zien. Verschillende respondenten zien een gevaar in het houden van de zondag. Ze noemen dat er heidense invloeden aan de zondag ten grondslag liggen.

Onze vraag is: 'Hoe verhoudt het volgen van de Oudtestamentische voorschriften zich ten opzichte van de boodschap Gods genade?' Een aantal respondenten geven aan dat het niet vieren van de sabbat consequenties heeft. Het is volgens hen een gruwel in Gods ogen dat christenen de zondag houden en christelijke feesten vieren. Dit kan de indruk wekken dat we wel gerechtvaardigd worden door geloof, maar dat er ook voorwaarden bij horen, zoals het vieren van de sabbat. Wij vragen ons af welke plaats de sabbat en ander Oudtestamentische voorschriften hebben als het gaat om de rechtvaardiging.

Visie op de sabbat, Oudtestamentische feesten en Joodse wortels

De respondenten die de sabbat zijn gaan vieren, vieren ook de Joodse feesten. Ze benaderen de sabbat en de Joodse feesten op dezelfde manier: het zijn de feesttijden die God heeft ingesteld. We vragen ons af of deze benadering houdbaar is. De sabbat is namelijk al aan het begin bij de schepping door God bedacht. De Joodse feesten zijn pas later ingesteld, toen God de wet gaf bij de Sinaï. We vragen ons daarom af of voor de sabbat en de Joodse feesten eenzelfde benadering geldt.

Daarnaast vragen we ons af wat er precies door de respondenten bedoeld wordt met Joodse feesten. In *Sacred Times for Chosen People* stelt Evert van de Poll dat geen enkele Messiaanse gemeente de originele, Oudtestamentische feesten viert, zoals God ze in de Thora heeft voorgeschreven. Als je hier namelijk vanuit gaat, loop je tegen het probleem aan dat Jezus en de apostelen de voorschriften niet precies volgden, zoals ze in de Thora zijn opgenomen. Zij hielden de feesten volgens de Joodse traditie van die tijd, wat meer was dan God aan Mozes had bevolen. Jezus vierde het Chanoeka-feest, gebruikte tijdens de Sedermaaltijd meerdere bekers met wijn, brak de matses en reciteerde de Hallel. Al deze gebruiken komen niet naar voren in de Thora. Er is dus blijkbaar ruimte om de gebruiken en rituelen die in het Jodaisme naar voren kwamen te veranderen.

Het is niet mogelijk om precies na te gaan hoe Jezus en zijn apostelen de feesten hebben gevierd. Sterker nog, de tempel en het priesterschap bestaan niet meer. Daardoor is het niet mogelijk om de praktijk van Jezus' dagen te herstellen. Gelovigen kunnen volgens van de Poll niet meer de Joodse feesten vieren volgens het voorbeeld van Jezus, zelfs al zouden ze dit wensen.

De conclusie die van de Poll trekt is dat Messiaanse gemeenten, in verschillende landen, op verschillende manieren de feesten vieren. De viering bevat altijd een combinatie van Bijbelse en post-Bijbelse elementen. Het is volgens hem dus ook niet mogelijk om volledig terug te gaan naar de 'Joodse wortels' van het christendom. Ook hierbij is het de vraag wat men hieronder verstaat. Het is veel meer het overnemen van Joods religieuze en cultureel erfgoed, zoals het zich ontwikkeld heeft door de eeuwen (van de Poll E. , 2008, pp. 328-335).

Wij vragen ons af welke keuzes de respondenten hierin maken. Op welke feesten gaan zij terug? Zijn zij zich bewust van de verschillende keuzes die hierin gemaakt moeten worden? Zijn ze zich bewust van het onderscheid dat gemaakt moet worden? Tijdens de gesprekken met de respondenten hebben we deze afweging en nuancering niet gehoord.

Visie op de tien stammen

We willen ook onze vraagtekens zetten bij de visie van verschillende respondenten op de tien stammen van Israël. Meerdere respondenten zien zichzelf als onderdeel hiervan en noemen zichzelf Israëliet. Er zijn verschillende redenen waardoor men denkt onderdeel uit te maken van de tien stammen. Dit kan te maken hebben met een grote voorliefde voor Israël. Het kan ook zijn dat ze het feit dat ze (opnieuw) de sabbat en Joodse feesten vieren als een teken zien dat ze bij de tien stammen horen. Voor deze visie is ons inziens geen bewijs te vinden. We zien het als een verlangen onder de respondenten om onderdeel uit te maken van de tien stammen en als 'wishful thinking'.

Zoektocht

Meerdere respondenten geven aan na een lange zoektocht bij de Messiaanse beweging uit te zijn gekomen. Het leidde hen eerst langs verschillende kerken. Het heeft voor sommige respondenten aanvoeld alsof de grond onder de voeten wegglijdt. Alle geijkte antwoorden die de kerk hen voorhield, bleken volgens hen niet te kloppen. De ene na de andere ontdekking kan dan volgen. We waarderen deze leergierigheid. Toch plaatsen we ook vraagtekens bij deze ontwikkeling. Waar houden de respondenten zich aan vast bij het opdoen van nieuwe ervaringen en ontdekkingen? Als de kerk niet meer zorgt voor de informatie waar je naar op zoek bent, wie zorgt daar dan wel voor?

We hebben respondenten gesproken na verloop van tijd de godheid van Jezus hebben losgelaten. Jezus is voor hen de perfecte rabbi, maar niet God zelf. In een Messiaanse gemeente is in het verleden het kernteam opgestapt, omdat ze niet meer geloven in Jezus de Messias. Zij noemen zichzelf nu Noachieten. We zien dat deze ontwikkeling ook een gevaar met zich mee kan brengen. Het achterlaten van kaders en het op zoek gaan naar nieuwe kaders blijkt niet gemakkelijk. Waar laten de respondenten zich door leiden? Hoe ver kan een zoektocht gaan? Welke bronnen worden bij deze zoektocht gebruikt? Is de literatuur die zij gebruiken in hun zoektocht niet te eenzijdig?

Keuzevrijheid

Meerdere respondenten hebben aangegeven dat er binnen de Messiaanse beweging keuzevrijheid is. Er is vrijheid om als man besneden te worden, tsietsiet en/of een keppeltje te dragen etc. Enerzijds begrijpen we die keuzevrijheid. Gemeenteleden willen elkaar geen geboden opleggen en willen niet 'wettisch' worden. Aan de andere kant zien wij ook een gevaar in deze keuzevrijheid en de afwezigheid van een overkoepelend orgaan. Het gevaar bestaat dat mensen gaan radicaliseren en niet gecorrigeerd worden. Verschillende Messiaanse gemeenten worden bestuurd door één persoon of door één echtpaar. Ook hier zien we een gevaar in. Het kan zijn dat de nadruk in de gemeente komt te liggen op één aspect en dat de gemeente hierin kan radicaliseren. Verschillende respondenten hebben dit gevaar ook gezien en willen dit voorkomen door een meerhoofdig leiderschap aan te stellen. Op die manier houdt je elkaar als gemeente scherp en is de kans tot radicalisering minder groot.

Daarnaast vragen we ons af waar men keuzes op baseert. Hoe bepaalt iemand welk voorschrift hij wel of niet navolgt? Hoe wordt er bepaald welke invulling de diensten krijgen? Wij vragen ons af hoe iemand tot deze besluitvorming komt en hoe willekeurig deze keuzes worden gemaakt.

Openbaringen

Respondenten geven aan meerdere openbaringen gehad te hebben die voor hen een bevestiging waren dat ze op de goede weg te zitten. Die openbaringen komen soms door een stem die ze horen of door een Bijbeltekst, waardoor ze zich aangesproken voelen. We waarderen openbaringen en ervaringen als aspecten die van God afkomstig kunnen zijn. Echter zijn openbaringen geen garantie dat je op de goede weg zit en Gods wil volgt. Ook in andere religies, in bijvoorbeeld de islam waar de respondenten zelf kritisch op zijn, ontvangen mensen openbaringen waarvan ze geloven dat ze van God afkomstig zijn.

Kritiek op de kerk

Alle respondenten hebben een kerkelijke achtergrond. De ontdekkingen die ze deden sloten niet aan bij de visie van de kerk. In veel gevallen was er tegenstand vanuit de kerk. Het gevaar dat sommige respondenten lopen, is dat er een sterk 'wij-zij denken' ontstaat. Verschillende respondenten hebben zich tijdens de interviews kritisch uitgelaten tegenover de kerk. Sommige respondenten willen zich niet meer met de kerk of de naam 'christen' associëren. Enerzijds begrijpen we deze reactie. Er valt veel aan te merken op de rol die de kerk gespeeld heeft. Anderzijds vinden wij het afzetten hiertegen gevaarlijk, omdat het twee groepen tegenover elkaar plaatst.

Passend binnen deze tijd

De Messiaanse beweging is een beweging die goed binnen onze tijd past. Het is, zoals de respondenten zelf ook aangeven, een tijd waarin we terug willen naar de basis. Dat zie je niet alleen in de voedselindustrie, waarin mensen terug willen naar biologisch, veganistisch en/of vegetarisch eten. Ook binnen de styling van huizen zie je deze trend, van huizen met een minimalistische stijl, tot mensen die gaan 'ont-spullen'.

Een ander belangrijk aspect dat te maken heeft met onze huidige samenleving, is het maken van keuzes op basis van gevoel. Een van de respondenten gaf aan dat hij mensen in de Messiaanse beweging tegenkomt die geen theologische basis hebben, en hun keuzes baseren op hun gevoel. Het is tegenwoordig belangrijk dat het maken van keuzes samengaat met een goed gevoel. Dat zie je zowel buiten de kerk en de Messiaanse beweging gebeuren, maar ook daarbinnen.

Daarnaast is ook de mondigheid en mogelijkheid tot zelfstudie passend binnen onze tijd. Mensen zetten zich af tegen de gevestigde orde en gaan zelf op onderzoek uit.

7.2 Aanbevelingen

Inleiding

Ten slotte willen we aan het eind van ons onderzoek een aantal aanbevelingen doen aan *Stichting Israël en de Bijbel*. Daarnaast doen we een aantal aanbevelingen aan de kerk en aan de Messiaanse beweging. Tot slot doen we een aantal suggesties voor vervolgonderzoek.

Aanbevelingen aan Stichting Israël en de Bijbel

Stichting Israël en de Bijbel is erop gericht de Bijbel in liefde en dankbaarheid terug te geven aan het volk van het Boek. Dit verlangen zien we ook bij de betrokkenen van de Messiaanse beweging. Ook zij willen een goede relatie opbouwen met het Joodse volk. Ze vinden het belangrijk om de Bijbel als eenheid te zien en hechten grote waarde aan de Thora, net als Joden dat doen.

Ons advies aan *Stichting Israël en de Bijbel* is om zich te bezinnen hoe ze zich verhouden tot de Messiaanse beweging. Het is een doelgroep die voorliefde heeft tot Israël en in contact staat met het Joodse volk. Hier geven ze op een andere manier invulling aan dan *Stichting Israël en de Bijbel*. Het lijkt ons daarom goed om erachter te komen hoe deze manieren zich tot elkaar verhouden.

Daarnaast zou het goed zijn om een open gesprek aan te gaan met betrokkenen bij de Messiaanse beweging. Er zijn een aantal onderwerpen uit het onderzoek naar voren gekomen waar de stichting over in gesprek kan gaan. Het eerste onderwerp dat we willen noemen is het houden van Oudtestamentische voorschriften door niet-Joodse christenen. In ons onderzoek hebben we gekeken naar verschillende aspecten die hierbij van belang zijn. Het zou goed zijn om de visie van betrokkenen bij de Messiaanse beweging hiernaast te leggen en er met hen over gesprek te gaan. Het tweede onderwerp dat we willen noemen is de verhouding tussen Joden en niet-Joden. Uit het onderzoek is gebleken dat hier verschillende visies op zijn, die uitwerking hebben op de manier waarop betrokkenen binnen de Messiaanse beweging zichzelf zien.

Deze beide onderwerpen hebben invloed op de omgang met het Joodse volk. Het is ons inziens voor beide groepen interessant en verrijkend om hier verder met elkaar over in gesprek te gaan.

Aanbevelingen aan de kerk

In de discussie hebben we genoemd dat de groei van de Messiaanse beweging een oproep doet aan de kerk. De betrokkenen hebben vaak een zoektocht achter de rug waarin ze een visie hebben ontwikkeld op Israël, de eindtijd, de sabbat en zondag, etc. Dit zijn onderwerpen waar de respondenten vooruit liepen op de kerk waar ze onderdeel van waren. Hun zoektocht ging buiten de kerk om. Het gebeurt tegenwoordig vaak dat mensen een zoektocht gaan, waarbij ze de antwoorden niet in de kerk vinden.

Ons advies aan de kerk is om zich te bezinnen op deze onderwerpen. Wat is hun visie op Israël? Hoe verhouden Joden en niet-Joden zich ten opzichte van elkaar? Wat heeft dit te maken met de eindtijd? Wat heeft dit te maken met het vieren van de sabbat of de zondag? Gelukkig zien we tegenwoordig dat kerken zich vaker op deze onderwerpen gaan bezinnen.

Daarnaast is in het onderzoek naar voren gekomen dat de kerk vaak weerstand bood in de zoektocht van de betrokkenen bij de Messiaanse beweging. Er was voor hun zoektocht en

ontdekkingen geen ruimte binnen de kerk. Ons advies is dat de kerk zich moet bezinnen op haar omgang met mensen die een zoektocht gaan en tot andere visies komen. De kerk moet leren hoe ze dit bij haar leden in een vroeg stadium kan ontdekken. Daarnaast moet ze zich afvragen wat ze voor mensen in een zoektocht kan betekenen.

Aanbevelingen aan de Messiaanse beweging

Tot slot willen we een aantal aanbevelingen doen aan de betrokkenen bij de Messiaanse beweging. We willen een aantal onderwerpen aandragen die tot verdere bezinning kunnen leiden. Ten eerste willen we hen aanraden zich te bezinnen op de vraag: wat zijn de Joodse wortels waar ze naar terug verlangen? In de discussie hebben we genoemd dat er onderscheid te maken valt tussen de verschillende betekenissen die hieraan worden gegeven. We willen de betrokkenen bij de Messiaanse beweging adviseren zich hierop te bezinnen. Als zij terug willen naar de 'Joodse wortels' en Joodse feesten, wat bedoelen zij daarmee? Zijn ze zich ervan bewust dat de Joodse traditie door de eeuwen heen niet heeft stilgestaan en dat ze tegenwoordig niet meer dezelfde is zoals in Jezus' tijd of zoals in de Oudtestamentische tijd?

Ten tweede willen we hen aanmoedigen om als betrokkenen meer met elkaar in gesprek te gaan. Er bestaan een aantal initiatieven die hier mogelijkheid toe geven. De diversiteit binnen de beweging vraagt om bezinning en gesprek. Het zou goed zijn als er binnen de Messiaanse beweging een gesprek ontstaat, waarbij mensen elkaar open bevragen en uitdagen. Op deze manier kan men van elkaar leren.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Elk onderzoek heeft zijn beperkingen, dat geldt ook voor dit onderzoek. Door het ontbreken van literatuur over de Messiaanse beweging in Nederland hebben we ons laten leiden door de informatie uit de interviews. We hebben ons gedurende het afstudeerproces steeds moeten verhouden tot onderwerpen waar we kort op in konden gaan. Dit onderzoek biedt voldoende aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Hieronder noemen we enkele mogelijkheden tot vervolgonderzoek:

- **Visie op de eindtijd.** We hebben in de gesprekken met de respondenten gemerkt dat de zoektocht die ze gaan vaak samen gaat met een sterke visie op de eindtijd. De vragen die men had rondom de eindtijd was één van de factoren die mensen naar de Messiaanse beweging leidde. Het paste niet in ons onderzoek om hier over uit te weiden. We doen daarom een aanbeveling om te onderzoeken wat deze visie(s) inhoudt/en.
- **Invulling Messiaanse gemeenten.** In gesprekken met de respondenten hebben we iets te horen gekregen van de invulling van de diensten op sabbat. Ze baseren verschillende elementen in de dienst op hoe ze dit tegenkwamen bij andere Joodse of Messiaanse gemeenten in Israël. We zijn benieuwd hoe deze keuzes gemaakt worden. Dit onderwerp was, naast een korte verkenning, niet relevant voor ons onderzoek. We doen daarom een aanbeveling voor vervolgonderzoek.
- **De visie van (Messiasbelijdende) Joden op de Messiaanse beweging** In ons onderzoek hebben we met één Messiasbelijdende Jood een gesprek gevoerd, die onderdeel is van de Messiaanse beweging. We hebben verder geen ruimte gehad in het onderzoek om vragen te stellen naar de visie van zowel Joden als Messiasbelijdende Joden op de Messiaanse beweging. We zijn benieuwd hoe deze groepen de beweging waarderen, zowel

degenen die er onderdeel van uitmaken als degenen die buiten de beweging staan. We verwachten dat dit verschillend beleefd zal worden.

- **Theologische verdieping met betrekking tot het volgen van de oudtestamentische voorschriften.** In dit onderzoek hebben we kort ingezoomd op de bijbels-theologische en kerkhistorische aspecten die van belang zijn bij het houden van Oudtestamentische voorschriften. In de interviews hebben we gevraagd wat de visie van de respondenten is op dit onderwerp. Als we deze uitkomsten naast elkaar leggen zien we verschillen. De respondenten kiezen om de nadruk te leggen op de continuïteit van de wet. Dit is één specifieke visie tussen andere visies die we zijn tegen gekomen in de literatuur. Deze verschillende visies geven opening voor vervolgonderzoek.

7.3 Evaluatie

Literatuuronderzoek

We zijn dit onderzoek begonnen met het doen van literatuuronderzoek. Voordat we met het afstudeerproces begonnen wisten we niet wat de Messiaanse beweging inhield. Het was daarom belangrijk om ons in eerste instantie in te lezen en op deze manier te oriënteren op het onderwerp. Dit hebben we gedaan met zowel literatuur over de beweging als literatuur die door auteurs binnen de beweging geschreven zijn.

Tijdens het onderzoek zelf en tussen de interviews door, hebben we steeds gebruik gemaakt van literatuur. Zo stuitte we tijdens de interviews op aspecten uit de kerkgeschiedenis, die regelmatig genoemd werden. We hebben daarom besloten om in ons literatuuronderzoek ook hier een gedeelte aan te wijden. (Verhoeven, 2011, pp. 151-153)

Kennismaking met de doelgroep

Om de doelgroep te leren kennen hebben we twee diensten bezocht, in Alblaserdam en in Nieuw-Lekkerland. Deze diensten hadden een verschillend karakter. De gemeente in Alblaserdam gelooft niet in de Godheid van Jezus, dat ook naar voren kwam in de dienst. Dit geldt niet voor de gemeente in Nieuw-Lekkerland. Na afloop van beide diensten hebben we verschillende ontmoetingen met de gemeenteleden gehad. Dit zorgde voor een eerste kennismaking. We kregen een indruk waar zij staan in hun zoektocht en welke (kerkelijke) achtergrond ze hebben.

Interviews

We hebben voor dit onderzoek 10 half-gestructureerde interviews afgenomen. We hebben gebruikgemaakt van een lijst met onderwerpen. Per onderwerp hebben we een aantal vragen opgeschreven. Hierdoor verliepen de interviews flexibel en was er ruimte voor de respondenten voor hun eigen inbreng. Bij sommige respondenten hebben we een aantal specifieke vragen gesteld. Dit was n.a.v. literatuur die we van hen hadden gelezen, die met dezelfde van te voren opgestelde onderwerpen te maken hadden.

We hebben voor interviews gekozen, omdat we in deze gesprekken op zoek waren naar achterliggende motieven van respondenten om zich aan te sluiten bij de Messiaanse beweging. Daarnaast was de beleving van de respondenten van belang voor het vormen van een beeld van deze groep.

Van belang was ook dat er nog geen literatuur is over de Messiaanse beweging in Nederland. Het was daarom belangrijk om niet te gestructureerde interviews te houden, omdat we vooral in de eerste paar interviews aan het oriënteren waren. De literatuur die we tot onze beschikking hadden was niet specifiek genoeg om onze vragen op te baseren.

Elk interview hebben we opgenomen met een voicerecorder. Op deze manier konden we ons volledig richten op het gesprek en op het stellen van vragen. Bij elk interview hadden we de lijst met vragen op een laptop bij ons, zodat we konden zorgen dat we de meeste onderwerpen in het gesprek aanraakten.

Verwerken van de interviews

Na de interviews hebben we, in overleg met de afstudeerbegeleider, ervoor gekozen de interviews niet te transcriberen maar er een samenvatting van te maken (bijlage 3). Deze samenvatting hebben we naar de respondenten toegestuurd. Zij konden de samenvatting, met eventuele aanpassingen, terugsturen, als dit in hun ogen een goede weergave van het interview was. Met een handtekening gaven ze ons toestemming om de samenvatting van het interview in ons onderzoek te gebruiken.

Vervolgens hebben we de samenvatting gecodeerd. We hebben gekozen voor de inductieve manier van werken met betrekking tot de kwalitatieve data. We hebben de samenvatting verdeeld in kleine fragmenten, die met één woord of woordgroep samen te vatten zijn. Deze fragmenten hebben we labels gegeven en per interview in een overzicht gezet (bijlage 4). Na het labelen van de eerste interviews, hebben we gekeken naar categorieën waar de fragmenten onder gegroepeerd zouden kunnen worden. We zijn op dertien categorieën uitgekomen. Vervolgens hebben we de labels onder de verschillende categorieën geplaatst.

Daarna hebben we hetzelfde gedaan met de laatste vijf interviews. Deze hebben we verdeeld in fragmenten en vervolgens gelabeld. Daarna hebben we gekeken of deze labels onder de al bedachte categorieën pasten. Op deze manier wilden we kijken naar de geldigheid van de labels die we hadden opgesteld. Hierdoor hebben we ons labelsysteem nog bij kunnen schaven en de categorieën passend kunnen maken voor alle labels (Verhoeven, 2011, pp. 148-150).

Nadat we alle labels onder de categorieën hadden geplaatst (bijlage 5), hebben we een overzicht gemaakt van de labels per categorie (bijlage 6).

Verzadiging

Voor dit onderzoek hebben we ervoor gekozen 10 respondenten te interviewen. Nadat we de helft van de interviews gedaan hadden werd het voor ons duidelijk welke onderwerpen vaker aan bod kwamen. Op die manier konden we in het vervolg van de interviews de focus houden en wisten welke onderwerpen we wilden bespreken. Bij de laatste interviews merkten we dat de gesprekken over het algemeen hetzelfde verliepen als de voorgaande gesprekken. Op die manier merkten we dat het verzadigingspunt bereikt werd. Dit werd bevestigd door de categorieën en labels die we gebruikt hebben om de gegevens te verwerken. De categorieën en labels van de laatste interviews kwamen namelijk overeen met die van voorgaande interviews.

Diversiteit

Er is geen literatuur beschikbaar over de Messiaanse beweging in Nederland. Het was daarvoor lastig om te bepalen welke onderwerpen spelen binnen de beweging. Dit werd duidelijk tijdens de interviews. Alsnog waren dit veel thema's en konden we niet aan alles tijd en aandacht besteden. We hebben de thema's besproken die door de meerderheid van de respondenten werd genoemd en die van belang waren voor het beantwoorden van onze hoofd- en deelvragen. Dit afstudeeronderzoek moet dan ook op die manier gelezen worden. Het is een eerste kennismaking met de Messiaanse beweging. Zoals we in de aanbevelingen genoemd hebben geven meerdere thema's ruimte voor vervolgonderzoek.

Terugblik op de methodiek

Terugkijkend op dit onderzoek, zijn er een aantal dingen die we in het vervolg anders zouden aanpakken. Ten eerste zouden we de interviews transcriberen in plaats van ze samen te vatten. Dit zou ons de zekerheid geven dat we geen resultaten over het hoofd zien. Het zou daarnaast bijdragen aan de betrouwbaarheid van ons onderzoek. Toch hebben we ervoor gekozen om dit niet te doen, omdat het veel tijd scheelde. Hierdoor hadden we de mogelijkheid meer interviews te houden. Zo kregen we een breder beeld van de Messiaanse beweging.

Ten tweede zouden we in het vervolg meer tijd willen inplannen voor literatuurstudie na het houden van de interviews. We hebben gemerkt dat er thema's tijdens de interviews naar voren kwamen, waarvan we eerder niet op de hoogte waren. We hebben deze thema's toch in ons onderzoek willen belichten. In het vervolg zouden we hier graag meer ruimte voor nemen.

Bibliografie

- Bauckham, R. (1982). Sabbath and Sunday in the Post-Apostolic Church. In D. Carson, *From Sabbath to the Lords Day. A Biblical, Historical and Theological Investigation* (pp. 280-287). Michigan: Grand Rapids.
- Beth Yeshua. *Besnijdenis: bekrachtiging van beloften, deel 1*. Opgehaald van Beth Yeshua: <https://beth-yeshua.nl/besnijdenis-bekrachtiging-van-beloften-deel-1/>
- Christelijke Hogeschool Ede; Hogeschool Windesheim Zwolle. (-). Opgehaald van Theologisch Onderzoek: <https://files.itslearning.com/data/810/c5184/index.html>
- CIP. *Christenen starten Messiaanse gemeente in Vierhouten*. Opgehaald van CIP: <https://cip.nl/>
- CIP. *Waarom Nederlandse christen zich aansluiten bij de Messiaans-Joodse beweging*. Opgehaald van CIP: <https://cip.nl/cip+/67340-waarom-nederlandse-christenen-zich-aansluiten-bij-de-messiaansjoodse-beweging/GRsKAgpeVip1bxgcFB5OcRUUGQ>
- Doeve, M. (2018). *Terug naar de Bron. Een zoektocht naar wat Jesjoea onderwees*. . Zwolle: Scholten Uitgeverij.
- Dunn, J. D. (2009). *New Testament Theology. An introduction*. Nashville: Abingdon Press.
- Endelman, T. M. (2015). *Leaving the Jewish fold. Conversion and radical assimilation in modern Jewish History*. Princeton and Oxford: Princeton university Press.
- Ferguson, E. (1999). *Encyclopedia of Early Christianity*. New York/London: Routledge.
- Fishman, S. B. (2017). Todd M. Endelman, *Leaving the Jewish Fold: Conversion and Radical Assimilation in Modern Jewish History* (Princeton: Princeton University Press, 2015), 367. *Studies in Judaism, Humanities, and the Social Sciences*, 129-132.
- Harvey, R. (2009). *Mapping Messianic Judaism Theology: A Constructive Approach*. Carlisle: Paternoser.
- Immanuel gemeente. *Contact*. Opgehaald van Immanuel gemeente: <https://www.immanuel-gemeente.nl/contact/>
- Juster, D., & Hocken, P. (2007). *De Messiaans-Joodse beweging, Een kennismaking*. Eindhoven: Stichting Toward Jerusalem Council II.
- Lamm, A., & Vanbeckevoort, E.-A. (2014). *Wake up! Gods profetische kalender in tijdslijnen en feesten*. Houten: 't Gulden Boek.
- Locht, G. (2006). *De Sabbat. Een wet van genade*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Messiaanse christenen*. Opgehaald van Facebook: <https://www.facebook.com/groups/106486269477076/>
- Messianieuws. *Groeiende messiaanse gemeente verwelkomt elf dopelingen*. Opgehaald van Messianieuws: <https://messianieuws.nl>
- Postell, S. &. (2015). *The Torah's Goal? One for Israel Ministry*.
- Rehoboth, M. G. *Geschiedenis*. Opgehaald van Messiaanse Gemeente Rehoboth: <https://www.mg-rehoboth.nl/bibliotheek/geschiedenis/>

- Rodenburg-Verbeek, E. (1996). *Beth Yeshua, geschiedenis en theologie van een Messiasbelijdende Joodse Gemeente (afstudeerscriptie)*. Utrecht: RU.
- Skarsaune, O., & Hvalvik, R. (2007). *Jewish Believers in Jesus. The Early Centuries*. Hendrickson Publishers.
- Statements of Belief*. Opgehaald van Seventhday Baptist: <http://seventhdaybaptist.org/about/statement-of-belief/>
- Steenwinkel, M. *Nieuwe Messiaanse gemeente van start in Veenendaal*. Opgehaald van Messianieuws: <https://messianieuws.nl/>
- van de Poll, E. (2008). *Sacred Times for Chosen People (Dissertation)*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- van de Poll, E. W. (2001). *De Messiaanse beweging en haar betekenis voor christenen*. Putten: Shalom Books.
- Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. Amsterdam: Boom Lemma Uitgevers.
- Verwoerd, W. (2012). *Weg uit Babylon. Laat Jeruzalem in uw hart opkomen*. Stichting Weg uit Babylon.
- Wat wij geloven*. Opgehaald van Adventist: <https://www.adventist.nl/wat-wij-geloven/>
- Witkamp, N. (2014). *Twee fabels over de Vroege Kerk*. Opgehaald van CIP: <https://cip.nl/44761-twee-fabels-over-de-vroege-kerk>
- www.beth-yeshua.nl. Opgehaald van Beth Yeshua: <https://beth-yeshua.nl/nl/>
- Yeshua haTorah. *Lijst Messiaanse gemeentes*. Opgehaald van Yeshua haTorah: <http://www.yeshuahatorah.com/wordpress/lijstje-messiaanse-gemeentes/>